

ॐ तत्सत्

अनुभव सार

रचयिता

. डा. बाबासाहेब दयाल

प्रकाशक

श्री. मोहनलाल दयाल
शान्तिकुंज-विलेपारवा.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૮૮-૩ કિંમત રૂ.૦-૦.

ગ્રંથનામ અબુલકાસમ આદમી

વર્ગીકરણ : ૧

ॐ तत्सत्

अनुभव सार

आवृत्ति २७]

संवत् १९८७

[प्रत ५००

— रचनार —

श्री. डा. ह्याभाई दयाल

— प्रकाशक —

श्री. मोहनदास दयाल

शान्ति कुंज-विलेपारदा,

मुंबई.

किंमत इपिथो ओक

અ નુ ભ વ સા ર

અનુક્રમણિકા

વિષય	પાનું
શ્રુતિ સ્મૃતિ વિવેક વિચાર નીતિધર્મનું દિગ્દર્શન	મુખપૃષ્ઠ
(૧) બાળ બોધ	૧૧
(૨) ભજનો	૧૪
(૩) શ્રી સદ્ગુરૂ પૂજ્યપાદ સ્વામિ શામભગવાનનો લઘુ શામ સુબોધ	૨૫
(૪) તત્વજ્ઞાન	૪૦
(૫) કુંડલીઆ	૬૪
(૬) શ્રી સદ્ગુરૂ પૂજ્યપાદ સ્વામિ શામભગવાન રચિત આત્મ વિશેષણ માલિકા	૭૦

શ્રી. માલનલાલ દયાળજી.

શાંતિદુર્ગ-વિલેપારણા મુંબઈ.

નિ વે દ ન

અનુભવ સારની ખેલી આવૃત્તિ ખલાસ થઈ જતાં શ્રી. હાદ્યાભાઈની વાણીના તથા વેદાંત વિદ્યાના પ્રેમી સત્સંગીઓની ઈચ્છાને માન આપી આ બીજી આવૃત્તિ જેમની તેમ પ્રગટ કરી છે. સંસ્કૃત શ્લોકો વગેરેની છાપ ભૂલો સુધારવાનું તથા મુદ્ર જોવાનું કાર્ય મારા મિત્ર શ્રી. દુર્ગાશંકર કે. શાસ્ત્રીએ કર્યું છે.

ખેલી આવૃત્તિ પેઠે આમાં પણ જેનો નકશો કરવાનો હતાં તેનાં બાર પાનાં જ છાપ્યાં છે.

પ્રકાશક,
મોહનલાલ દયાળજી.

ॐ

यतो धर्मस्ततो जयः

ॐ

नमो भगवते वासुदेवाय ।

ॐ

नमो

ॐ

नारायणाय ।

त त्व म सि

शान्तिःसमं तपो नास्ति

संतोषान्न परं सुखम् ॥

न तृष्णायाः परो व्याधि

र्न च धर्मो दयापरः ॥

पापनो पिता ज्ञेयः ।

ॐ

नमः शिवाय ।

ॐ

धर्मनो पिता संतोषः ।

ओं भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं
भर्गोदेवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

ભર્તૃહરિ

ભોગો સૌ સંસારના, પામે પળમાં નાશ;
ત્યારે બુદ્ધિમાન તો, તેથી થાય ઉદાસ.
ગર્વ કરે ધન પામિને, તે યમથી દંડાય;
પણ જે તેથી ઊલટા, તે યમથી પૂજાય.
ગર્વ તજે ધન પામીને, જે નર નમ્રજ થાય;
સહિત કુટુંબ પદ પૂજતા, તે નરના યમરાય.
સુકૃત ને વ્રતનાં ફળો, અહંકારથી જાય;
અહંકાર ગુણ હીનનો, શત્રુ સર્પ સમ થાય.
વિવેક ને વૈરાગ્યથી, ઉપજે ઉર વિચાર;
શ્રેષ્ઠ સમાધિ તરતમાં, તેથી સિદ્ધ થનાર.
માટે મન એ વિષયમાં, અર્પો સાંજ સવાર;
નિશ્ચય તેથી નહિ થશે, ફરી કદી અવતાર.

ॐ

ॐ
न हि ज्ञानेन सहसं ।
पवित्र ॐ
मित्र विद्यते ।

अहंब्रह्मास्मि

अहमेव परं ब्रह्म
परं ब्रह्माहमेव च
अभेदलक्षणं ज्ञानं
तदेव मोक्षसाधनम् ॥

ॐ

न स पुनरावर्तते ।
सदेवेदं सर्वम् ।
यद्वत्वा न निवर्तते ।

तत्त्वमस्यादिवाक्योत्थ सम्यग्धीजन्ममात्रतः ।

अविद्या सह कार्येण नासीदस्ति भविष्यति ॥

ॐ

जागर्ति को वा सदसद्विवेकी

ॐ

कामक्रोधौ लोभमोहौ देहेतिष्ठन्ति तस्कराः ।
हरन्ति ज्ञानरत्नानि तस्माज्जागृहि जागृहि ॥
अग्निहोत्राणि वेदाश्च राक्षसानां गृहे गृहे ।
दया सत्यं च शौचं च राक्षसानां न विद्यते ॥
त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥
एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।
आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥
तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥

ॐ

अहर्निशं किं परिचिन्तनीयं ।
संसारमिथ्यात्वशिवात्मतत्त्वम् ॥

ॐ

मुक्तिस्तु ब्रह्मतत्त्वस्य ज्ञानादेव न चाऽन्यथा ।
स्वप्रबोधं विना नैव स्वस्वप्नो हीयते यथा ॥
क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥

नतद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।

यद्गत्वा न निवर्तते तद्धाम परमं मम ॥

बहूनां जन्मनामंते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥

जले विष्णुः स्थले विष्णु विष्णुः पर्वतमस्तके ।

ज्वालामालाकुले विष्णुः सर्वं विष्णुमयं जगत् ॥

ॐ मित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनु स्मरन् ।

यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥

श्लोकषष्टकमिदं पुण्यं प्रातः काले पठेन्नरः ।

यः कंठे धारयेत्प्रीत्या स गच्छेत्परमं पदम् ॥

ॐ

सत्यं वद धर्मं चर

ॐ

ॐ
ज्ञानदेव ते कवलयं ।
अयमात्माब्रह्म
कृते ज्ञानात्मा मुक्तिः ।
ॐ

विचारो हि परो लाभो
विचारो हि परं धनम्
विचारो हि परं ज्ञानं
विचारो हि परं पदम् ॥

ॐ

क्रोधो पिता काम ।
ब्रह्मैवेदं सर्वं ।
शोकनो पिता मोह ।

एकमेवाद्वितीयमिति श्रुतेः

तस्य भासा सर्वमिदं विभाति

દોહરા.

ઘટત ઘટત ઘટ જાત હે, બઢત બઢત બઢ જાય;
ઘટ બઢ જાકો હોત નહિ, યહુ લક્ષ્ય લખો મન માંય.

આયુ ઘટત ઘટ જાત હે, તૃણુ બઢત બઢ જાય;
ભાવી ઘટ બઢ હોત નહિ, કરો તોષ મન માંય.

ધન યૌવન યું જાત હે, જેસે ઉડત કપૂર;
નારાયણુ ગોવીંદ ભજ, કયું ચાટે જગ ધૂર.

હાય હાય તબ લગ રહે, જબ લગ ઉર અજાન;
જ્ઞાન-નેનસે દેખ તું, મે મેરા સમજાન.

આયે બ્રહ્મ—સ્વરૂપસે, હે પુની બ્રહ્મ—સ્વરૂપ;
જાના બ્રહ્મ—સ્વરૂપમે, તજ બ્રમ લખ નિજરૂપ.

જેમ છે તેમનું તેમ અખા, ગયું આન્યું કાંઈ એ નથી;
આપે આપ આનંદધન, સ્વસ્વરૂપ જોયું મથી.

ॐ
 उद्योतिषामपि तज्ज्योति
 ॐ
 स्तमसः
 ॐ
 प्रमुच्यते ।
 प्रज्ञानं ब्रह्म

येनेक्षते शृणोतीदं जिघ्रति व्याकरोति च
 स्वाद्वस्वादु विजानाति तत्प्रज्ञानमुदीरितम्
 चतुर्मुखेन्द्रदेवेषु मनुष्या श्वगवादिषु
 चतन्यमेकं ब्रह्मातः प्रज्ञानं ब्रह्म मय्यपि ॥

सत्यज्ञानमनंतं ब्रह्म ।
 ॐ
 चिदेवेदं
 सर्वम्
 विज्ञानमानन्दं ब्रह्म ।

आचार्यवान् पुरुषो वेद श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठम् ।
 तरति शोकमात्मवित् ब्रह्मविदाप्नोति परम् ॥

પ્રસ્તાવના

આ સંસારમાં બધાં મનુષ્યો સુખ અને સુખનાં સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરે છે, અને દુઃખ અને દુઃખનાં સાધનો નિવૃત્ત કરવાની ઇચ્છા કરે છે. વિવેક દૃષ્ટિએ જોતાં ઐહિક સુખ તેમજ પારલૌકિક સુખ વિનાશી છે. શ્રુતિ સ્મૃતિ પણ ઐહિક સુખ તેમજ પારલૌકિક સુખને વિનાશી પ્રતિપાદન કરે છે. શેષ રહ્યું નિત્યસુખ. તેનાં સાધનો વિવેક દૃષ્ટિએ જોતાં સત્સંગ, સદ્વિચાર અને આત્મજ્ઞાન છે. માટે ભગવદ્ભક્તો, મુમુક્ષુઓ, તેમજ સાર-અસાર-વિવેકની દૃષ્ટિવાળા સર્જનોને નમ્ર સૂચન છે કે શ્રુતિ સ્મૃતિ પ્રતિપાદિત નિત્ય સુખ જે મોક્ષ છે તેનાં સાધનો વિવેક વિચાર તથા આત્મજ્ઞાન આ લઘુ ગ્રંથમાં સરળ ભાષામાં દર્શાવ્યાં છે, વળી આ ગ્રંથ પરેચ્છાપ્રારબ્ધને આધીન થઈ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે. જેઓએ આ ગ્રંથ અન્યના હિત માટે પ્રસિદ્ધ કરવાની ભલામણ કરી છે. તેઓનો પ્રસિદ્ધ કરવાનો હેતુ એટલો જ છે કે હુમો જ્યારે જ્યારે કોઈ ભગવદ્ભક્તો સાથે, મુમુક્ષુ સાથે અથવા સારાસાર વિવેકની દૃષ્ટિવાળા સર્જનો સાથે ધર્મ સંબંધી અથવા જ્ઞાનસંબંધી વિષયોની ચર્ચા કરતા ત્યારે તેઓને શાન્તિસુખનો અનુભવ થતો; માટે તેઓએ ભલામણ કરી કે તમારી વાણીનું દિકદર્શન કરાવો તો અન્ય સર્જનો તેમજ ભગવદ્ભક્તોને પણ શાન્તિસુખનો અનુભવ થશે. આ આદર્શને લીધે પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો શ્રમ તેઓએ લીધો છે. પ્રસિદ્ધ કરનારની છબી ગ્રંથના આરંભમાં રાખેલ છે, વળી આ ગ્રંથમાં અનુભવી મહાત્માઓનો અને શ્રુતિ સ્મૃતિનો સાર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે, તેમજ સ્વાનુભવ પણ દર્શાવ્યો છે. છેવટે વાચકવૃંદને ભલામણ કરું છું કે વ્યાકરણ કાવ્યકોશથી અજાણ હોવાથી જે પુસ્તકમાં કોઈ સ્થળે ભૂલ હોય તો સ્વમતિનો ઉપયોગ કરી વાંચી આભારી કરશો.

અનુક્રમણિકા

- (૧) શ્રુતિ સ્મૃતિ વિવેક વિચાર નીતિ ધર્મનું દિક્દર્શન.
- (૨) ખાળ બોધ.
- (૩) ભજનો.
- (૪) શ્રી સદ્ગુરૂ પૂજ્યપાદ સ્વામી શામ ભગવાનનો લઘુ શામ સુબોધ.
- (૫) તત્વજ્ઞાન પ્રશ્નોત્તર રૂપે લખ્યો છે.
- (૬) કુંડલીઆ.
- (૭) શ્રી સદ્ગુરૂ પૂજ્યપાદ સ્વામી શામ ભગવાન રચિત આત્મ વિશેષણ માલીકા.

કાર્તિક શુદ્ધી ૧૧
સંવત ૧૯૮૩

લી. ગણાભાઈ દયાળજી.

અનુભવ સાર

ભાગ પહેલો

બાળ બોધ

કકા કર્મ, સુધારો તમો; ગુરુ ઈશ્વર, માતપિતાને નમો.
કકે કલ્પું, હૃદયમાં ધરો; નર નારી, ભવ સાગર તરો.
ખખખા ખટપટ, મનની લજ્જે; નિર્મળ ચિત્તે, ઈશ્વર ભજ્જે.
ખખખે કહી, ખરી છે વાત; ભવ તરવા, ભક્તી મન રાખ.
ગગા ગુણ, સૌમાંથી ગ્રહો; અવગુણ, અંતરમાંથી દહો.
ગગે ગાયો, જે ઉપદેશ; આપે સૌને, શાંતિ દેશ.
ઘઘઘા ઘટમાં, આતમ રામ; પુરે સૌના, સધળા કામ.
ઘઘે હવે, ઘણું શું કહે; ઘટ ઘટમાં, અંતરયામી રહે.
ચચચા ચતુર, ચેતીને રહે; ચેતન રામ, ચરાચર લહે.
ચચચાએ, ચતુરાઈ જે કહી; ચેતન નર, ભુલે તે નહિ.
છછા છેવટ, કશું નવ થાય; યૌવનમાં લેજો ઉપાય.
છછા છળ, કપટને લજ્જે; છ વેરી તજી, ભગવત ભજ્જે.
જજજ જન્મ, મરણનો ત્રાસ; જીવતા દેહે, કરશો નાશ.
જજજાએ જીવતર, ફલ કલ્પું; જો જગદીશમાં, મનડું રલ્પું.
ઝઝઝા ઝટપટ, લે ઉપાય; સદ્ગુરુજીના, ઝીલો પાય.
ઝઝઝે ઝપાટો, યમનો જાય; સદ્ગુરુ, શિક્ષામાં રેવાય.
ટટા ટાણું, ફરી નવ મળે; જો સમજે તો, સંશય ટળે.
ટટે ટેક, સમજણની કહી; નર નારી તમો, ભુલશો નહિ.

દહા દગખાજી, સંસાર; માયા દગણી, ખાશો માર.
 દેદે દામ, કરવાનું હરિ; કેકાણા સર, રહેજો દરી.
 ડડા ડર, ઈશ્વરનો ધરે; તે નર પછી, કાનાથી ડરે.
 ડડાએ ડલાપણ, જે કહ્યું; તેમાં સૌનું, અમૃત રહ્યું.
 દદ્દો દોલ, વગાડી કહે; ઢાંકણ સૌનું, હરિને લહે.
 દેદે ઢાંકણ, કહ્યું અતોલ; સમજી નર, શું બોલે બોલ.
 ણુણુધાર્યું, આવે સુખ દુઃખ; કાઈ રંક, કાઈ મોટા ભૂપ.
 ણુણુગમે, નવ કરશે કાઈ; પોતે પોતાના, કર્મને જોઈ.
 તત્તા તત્ત, કરો વિચાર; ભવ સાગરથી, થાશે પાર.
 તત્તે તમને રૂડું કહ્યું; તેમાં તમારું, સર્વસ્વ રહ્યું.
 થથ્થા થાક્યા તૃષ્ણાવા; સંતોષી નર છે શ્રીમાન.
 થથ્થાએ થંડક જે કહી; થીરતાથી સૌ લેજો ગ્રહી.
 દદા દાવાનળ જે કામ; જ્યાં પેડો ત્યાં શાના રામ.
 દદાનો દુર્લભ ઉપદેશ; કાપે કર્મના સધળા કનેશ.
 ધધ્ધા ધ્યાનમાં જેને હરિ; લાગી વાસના બેઠા દરી.
 ધધ્ધે ધારણ હરાવ્યું ધામ; જીવન મુક્તિનો આરામ.
 નના નિશ્ચય પ્રસા કરી; અહ્માનંદમાં રહેજો દરી.
 નને નિર્મળ સ્થિતિ કહી; વિલંબ એમાં કરશે નહિ.
 પપ્પા પારસથી અદકા સંત; સંગતથી કરે સૌને સંત.
 પપ્પે પાધરી કહી છે વાત; ધારે નર ભગવત સાક્ષાત.
 ફફફ ફેરવો મનની દશા; ફેકટ છાપા તિલ્લક કશા.
 ફફફે ફાંટો ફેરવવા કહ્યો; ફેરવ્યા નરનો ફેરો ગયો.
 બબ્બા બંધન તેનાં જશે; વાસુદેવ મય દષ્ટિ થશે.
 બબ્બે બોધનું, જે ફળ કહ્યું; અનુભવિને, હૈયે રહ્યું.
 ભભ્ભા ભગવત, એક અખંડ; પુરણ પ્રભુતે, પીંડ અહ્માંડ.
 ભભ્ભે ભાનુ, પ્રગટ્યો જેહ; ભૂલ્યા નરનો, દીપક તેહ.

મમ્મા માયા, બંધન પાસ; કાપી પામો, પદ અવિનાશ.
 મમ્મે મારગ, સીધો કહ્યો; મમતા લજી, તત્વમાં રહ્યો.
 યયા યતન, મોક્ષ માટે કરો; તત્વ સમજી, તત્વ મન ધરો.
 યયે યથારથ, લાખ્યો પંથ; આગમ નીગમ, વિસ્તર ગ્રંથ.
 ર રરા રામ, રમાવે જોહ; રમે યોગી જન, જેમ તેહ.
 ર રરે રેખ્યો, પૂરણ રસ; આતમ રામ, રહ્યો રસ બસ.
 લલા લક્ષ, લખીને રહો; પક્ષપાત લજી, મૌનજી ગ્રહો.
 લલ્લો લેખું, કોનું કરે; મન વાણીથી, વસ્તુ પરે.
 વવ્વા વાસુદેવ, જગ જાણુ; જીવ શિવ, વાસુદેવ ભગવાન.
 વવ્વે વિચાર્યો, જે આદેશ; ગાયો ગીતામાં હૃષિ કેશ.
 શશ્શા શાક્ષાત, બ્રહ્મ સ્વરૂપ; આપે આપ, આતમ તદ્દરૂપ.
 શશ્શાએ, સિદ્ધાંત રસ કહ્યો; નેતી નેતીના, અંતે રહ્યો.
 સસસો સમાધિ નિર્મળ કહે; આઠે પહોર આનંદમાં રહે.
 સહેજ સમાધિ સસસે કહી; વ્રતી બ્રહ્માનંદવનમાં રહી.
 વવ્વા સંકટ સધળાં ટળે; નીજનંદમાં મનડું ભળે.
 વવ્વે શિષ્યામણ સુંદર કહી; અનુભવીના ઉરમાં રહી.
 હહહા હાજર જેને હરિ; પુરી કમાણી તેણે કરી.
 હહહે હિતની સીમા કહી; જે પામ્યા તે આવે નહિ.
 બબગો જે આપે આપ; કોનો કોણુ જપે તે જપ.
 બબે બગાની અવધિ કહી; ત્યાં કર્તવ્ય કાંયે નહિ.
 કક્ષા ક્ષરાતીત સ્વરૂપ; સ્વપ્રકાશ સદા સદ્દરૂપ.
 ક્ષર ક્ષરનું જેનાથી ભાન; તેનું કેને થાશે જ્ઞાન.
 જગા જ્ઞાપિ રૂપ આતમ દેવ; પુરણ બ્રહ્મ આનંદ ધન એવ.
 જ્યે જ્ઞાન કહ્યું અતોલ; શ્રુતિ સ્મૃતિ વગાડે દોલ.
 કકે કહેણી રૂડી કહી; ધારે નર નારાયણ સહી.
 શ્યામ ગુરૂની મહેર કૃણી; ગાહ્યાની ઉર્મિ અંતર ગળી.

ભાગ બીજો

ભજનો

(૧)

રાગ—કલ્યાણ

કર વિચાર પરમ સાર, કયા સ્વરૂપ મેરો;
સાધન ચાર ઊર અવધાર, ફેર ન હોય ભવ ફેરો.—ટેક.

ગુરુ સમીપ ધરી સમીધ, પ્રભુજી પ્રશ્ન મેરો;
ભવ બંધ દુઃખ પ્રચંડ, કેસે હોય નિવેરો.—કર વિચાર.
પરમ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન જાણુ, એ આદેસ મેરો;
જીવ અહ્મ ભેદ ભાન, સાધન મોક્ષ કેરો.—કર વિચાર.

પંચ કલેશાતીત અહ્મ, જીવમે કલેશ ધણેરો;
કેસે હોય જીવ અહ્મ, ભેદકા નિવેરો.—કર વિચાર.
પંચ કલેશ મતિમે દેખ, સદા અભેદ તેરો;
સાક્ષી અહ્મ રૂપ એક, ગંધ ન ભેદ કેરો.—કર વિચાર.

જન્મ મરણ આદી બંધ, આવેશ બ્રાન્તી કેરો;
નિત્ય મુક્ત સદા અસંગ, સ્વસ્વરૂપ તેરો.—કર વિચાર.
સુખ સ્વરૂપ સદા અદ્વૈત, દુઃખ દ્વૈત કેરો;
આતમઅહ્મ એક એવ, શ્રુતિ સ્મૃતિ હેરો.—કર વિચાર.

ડાહ્યો કહે ગુરુ શ્યામ પ્રભુ, મોહ નિંદ કેરો;
ઉદય ભાન તમ વિલાન, સ્વસ્વરૂપ કેરો.—કર વિચાર.

(૨)

રાગ-કદ્યાણુ

નિજ સ્વરૂપ શુદ્ધ બુદ્ધ, વસ્તુ સદા વિચારો;
 નાદમ દેહ નમે દેહ, કેવલોહં સંભારો.—ટેક.
 સ્થૂલ સૂક્ષ્મ કારણુ દેહ અસત જડ વીકારો;
 પંચકોશાતીત દેવ, સાક્ષી એક ધારો.—નિજ.
 ત્રય અવસ્થા ભિન્ન ભિન્ન, સંવીત સ્વયં પસારો;
 સો સ્વરૂપ નિજ અનૂપ, પરમાનંદ પ્યારો.—નિજ.
 જીવ ઈશ ભેદ છેદ, વાચ્ય વિરોધ નિવારો;
 લક્ષ્ય એક છે અદ્વૈત, સોહં બ્રહ્મ ધારો.—નિજ.
 વેદ સાર કર વિચાર, એક અદ્વિતીય સારો;
 નેતી નેતી વારવાર, નાન્યત કૃષ્ણ ઉચારો.—નિજ.
 ડાહ્યા કહે ગુરુ શ્યામ પ્રભુ, કેવલ રામ ન્યારો;
 સોહી સ્વરૂપ નિજ અનૂપ, પરમાનંદ પ્યારો.—નિજ.

(૩)

રાગ-કાફી

પ્રેમ રસ પાયો રે સદ્ગુરુએ કરૂણા કરી,
 અલખ લખાયો રે ભેદ બ્રાન્તિ દૂર કરી.—ટેક
 જગૃત સ્વપ્ન સુષુપ્તિમાં, જે ઓતપ્રોત સંવિત;
 સ્વયં પ્રકાશે સૌને પૂરાણુ, એક એવ અદ્વૈત,
 નિજાનંદ રૂપે રે પરી પૂરાણુ વસ્તુ ભરી.—પ્રેમરસ.
 તત્ત્વમસી મહાવાક્ય થકી, લક્ષ્ય અભેદ લખાય,
 માયા અવિદ્યા આભાસ યુક્ત વીરોધી ભાગ વીલાય;
 બ્રહ્મ આત્મ રહે છે રે, પદ દ્વયવાચ્ય ભરી.—પ્રેમરસ.

મુંચ મુંચ જન જીવતા, અહં બ્રહ્મ અવધાર,
 સાક્ષી જે સંઘાતનો સોહં સો સંભાર;
 સદા પ્રકાશે સૌને રે, આઘટોઘટ એક હરી.—પ્રેમરસ.
 બંધ મોક્ષ સુખ દુઃખ વળી, મીથ્યા માયા વેશ;
 જાગ્યાને સ્વપ્નું નથી, એ પરમાર્થ આદેશ;
 દશમ મળ્યો દશમાને રે, કહો એ વાત ક્યાં ખરી.—પ્રેમરસ.
 બ્રહ્મ આત્મા આત્મ બ્રહ્મ, એક એવ નિરધાર,
 વાસુદેવ સર્વ જગ, કહ્યો શ્રી કૃષ્ણ મોરાર,
 કાલ્યો શ્યામ સંગે રે, નિરખે નિજ રૂપ હરી.—પ્રેમરસ.

(૪)

રાગ—કાફી

અનુભવી આવો રે અનુભવ કીજીયે.
 સદાસોહં ધારી રે પ્રેમરસ પીજીયે.—ટેક.
 પરમ પ્રેમનું સ્થાન જે, તે કહીયે બ્રહ્માનંદ,
 તેમાં જે મન મગ્ન થયું, તો કહો કહાં વિષયાનંદ;
 જેતાં નહિ જડે રે, પરી પૂરણ વસ્તુ ભરી.—અનુભવી.
 શબ્દ સ્પર્શાદી ભોગ જે, ગાયા ગોવિંદે દુઃખરૂપ,
 અનુભવી નથી તેમાં રમતા, મળ્યું સ્વયં સુખરૂપ;
 સહેજે સમાધી રે, દેહ આત્મ બુદ્ધિ દૂર કરી.—અનુભવી.
 બ્રહ્માનંદમાં નિમગ્ન રહે, તે જન બ્રહ્મ સ્વરૂપ,
 સીધવ જઈ જળમાં મળ્યું, થયું એક તદ્દરૂપ;
 ભેદ નહિ ભાસે રે, એક અદ્વૈત હરી.—અનુભવી.
 સદાસોહં દ્રઢ બોધને ધારી, ભેદ ભરમ નિવાર,
 વસ્તુ ગત નહિ ભેદ કદાપી, એ અનુભવસાર;
 તત્વમસી તપાસો રે, સામવેદે ગાન કરી.—અનુભવી.

જીવ શીવ સદા એક છે, એજ પરમ આદેસ,
શ્રુતિ દ્વૈતને સહે નહિ, કલ્થો સાર સિદ્ધાંત મહેશ;
મહા મોહ ભાંગ્યો રે, શ્યામગુરુ કણ્ણા કરી.—અનુભવી.

(૫)

રાગ—ધનાશ્રી

(કાઈ દેખો અજબ તંબુરા, કાઈ સંત બળવે પૂરા.)

અબ મન કેરા બ્રહ્મમે કેરા, આ મીટે મોહ જગ કેરા હોજ.—ટેક.

વાર વાર મનકો વશ કરીએ, ફીરે ન ભવમે ફેરા,
મનો કામના જબ્બાડી નાસે, ભાસે સુખરૂપ તેરા.—અબમન.

સત્તા ભાન પુની આનંદ કહાવે, સદા સ્વરૂપે ભેરા,
શીતળ સુગંધ કદુતા તીનો, એકલી ચંદન કેરા.—અબમન.

જ્યોતીકા સો જ્યોતી કહાવે, શ્રુતિ સ્મૃતિ હેરા,
જા કે ભાન તે ભાન સખીહે ભાન ખીના અંધેરા.—અબમન.

લેશાનંદ તે આનંદ સખકો, યહી વેદ હંદેરા,
નિગ્ગનંદસે નહિ વો ન્યારા, ગુરુ ગમસે લખ તેરા.—અબમન.

આતમ બ્રહ્મ અખંડ ધર તેરા, નહિ દૂર નહિ નેરા,
ગ્રહાં કહે ગુરુ જ્ઞાન નેનસે, કરલે કારજ તેરા.—અબમન.

(૬)

રાગ—ધનાશ્રી

કાઈ દેખો દેવ ભરપૂરા, સ્વયં જ્યોતી નીજ તુરા હોજ.—ટેક.

જગમે આકે સોજન જગ્યા, વીવેકસે સંપૂરા;
સોહં સોહં બ્રહ્મ રટે નિત, આપે આપ હજુરા.—કાઈ દેખો.

અત્માદીક દેવકો લેકે, ચારો ખાણમે પૂરા;
 બાહેર ભીતર સદા એકરસ, નહિ નેરે નહિ દૂરા.—કોઈ દેખો.
 આતમઅત્મ અત્મનિગ્નતમ, દેવ દમક જગપૂરા;
 એક દેવ સખ ભૂત ગુહામે, આતમમે જગ જુરા.—કોઈ દેખો.
 આતમદેવ ભરપૂર ભર્યા જ્યોં, મણી સૂતસે પૂરા;
 ગાલો કહે ગુરુ શ્યામ કૃપાતે, દેવ નહિ હે દૂરા.—કોઈ દેખો.

(૭)

(મેરો રોકન હારો કાન મગનસે જાય ચલી.—એ રાગ)

મેરા પરમ અત્મ રે ધામ, જ્ઞાનસે જાય મીલી.—ટેક.
 અદ્વય દર્શનજ્ઞાન કહાવે, નીર્વિષય ધ્યાન મન ભાઈ,
 દ્વૈત રહિત એકાન્ત હી જાનો, ધરવા જંગલ જાઈ.—મેરા પરમ.
 જ્યાં નહિ જાસે ભાનૂ ચંદ્રમા, અગ્નિ કેસે જાઈ,
 સદા અસંગ સદોદિત જ્યોતિ, સોહી ધામ કહાઈ.—મેરા પરમ.
 સર્વ ભૂતમેં આપ બીરાજે, એક દેવ દરસાઈ,
 જેસે ધૂમ વીયત નહિ લેપે, રહે જ્યોં કા ત્યોંહી સદાઈ.—મેરા પરમ.
 શ્યામ કૃપા તે ગાલો ગાવે, નિજ ઘર ન્યારા સ્થાઈ.
 અગમ અગોચર આતમ અખંધી વ્રતી લહેર સમાઈ.—મેરા પરમ.

(૮)

એજ-રાગ

કરો અંતરમે આરામ, જ્ઞાનસે ગ્રંથી ગળી.—ટેક.
 જન્મ મરણ તન ધર્મહીજાનો, મોમે એ કછુ નાહિ;
 ક્ષુધા પિપાસા પ્રાણુધર્મ હે, આતમ અસંગ સદાઈ.—કરો.

શોક મોહ મન ધર્મ પીછાનો, ગ્રંથાંતરમે ગાઈ;
અહં કરતા ભાવ નહિ જ્યાં, અંધ મુકતા તાઈ.—કરો.
ગ્રંથી હૃદયકી નિવર્ત હોવે, સંશય સકળ છેદાઈ;
સર્વ કર્મકી ક્ષીણતા હોવે, આતમ દરશન થાઈ.—કરો.
આતમ લાભસે લાભ સખીહે, ગોવીંદ ગીતા ગાઈ;
કૃત કૃત્યતા પ્રાપ્ત પ્રાપ્તતા, દુઃખા અભાવ સદાઈ.—કરો.
શ્યામ પ્રભુ શ્રી ગુરુ કૃપાતે, ગાવે ડાહ્યાભાઈ;
આતમદેવ સખ ભૂતગુહામે, વાસુદેવ દરસાઈ.—કરો.

(૯)

(દયાળુ પ્રભુ સૌનું કરો કલ્યાણ—એ રાગ)

દીસે ન જગ આકાર, હે મન દીસે ન જગ આકાર.—ટેક.

સત્ય કહું તો સદા નથી રહેતું, અસત ન દીસે લગાર—રે મન.
સત અસત ઉભયથી ન્યારું, છે મીથ્યા જેનો આકાર—રે મન.
મીથ્યા પ્રપંચ બ્રહ્મ સત્યહી જનો, શ્રુતિ સ્મૃતિ નિરધાર—રે મન.
મીથ્યા જગતસ્વતઃ નહિ ભાસે, ભાસે અધિષ્ઠાન આધાર—રે મન.
અધિષ્ઠાનસે ભિન્ન નહિ સો, અધ્યસ્ત સકળ સંસાર—રે મન.
શ્યામ કૃપાતે ડાહ્યા ગાવે, ચરાચર ચેતનકા ચમકાર—રે મન.

(૧૦)

એજ-રાગ

મનવા સારી શિખામણ માન, સારી શિખામણ માન—ટેક.

સંત સદા ઉંચે સ્વરથી પુકારે, અંધન તન અભીમાન—મનવા.
મીથ્યા તનને માંડ માનીને, પામે છે કલેશ મહાન—મનવા.
કામ ક્રોધ મદ લોભ રિપુ વશ, થયો તું જીવ અજાણ—મનવા.

શમદમ શ્રદ્ધા આદી સજીને, ધર સદ્ગુર પદ ધ્યાન—મનવા.
 ગુર ભક્તિ ગુર જ્ઞાન ગ્રહી, માયા મોહ તજી બળવાન—મનવા.
 ગાણો કહે ગુર શ્યામ કૃપાથી, તજ ભવ ભજ ભગવાન—મનવા.

(૧૧)

એજ—રાગ

અમૃત પાન કરો, પ્રતિદિન અમૃત પાન કરો.—ટેક.
 બાહ્ય વિષયથી વૃત્તિને વારી, પ્રત્યક્ અભિન્ન ધરો.—પ્રતિદિન.
 સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ સ્વયં નીજ, દુરમતી દુઃખ હરો.—પ્રતિદિન.
 બ્રહ્માનંદ આનંદ અખંડીત, વામે નિમગ્ન રહો.—પ્રતિદિન.
 સહેજવસ્થા સદા સુખકારી, દેહાતમ બુદ્ધિ હરો.—પ્રતિદિન.
 જીવન્મુક્ત અહં ભાવ ટળ્યો જીન, વિદેહ મોક્ષ ખરો.—પ્રતિદિન.
 ગાણો કહે દુઃખ દ્વૈતમતિમાં, અદ્વૈત અમૃત ઝરો.—પ્રતિદિન.

(૧૨)

(આવ મોરે પંડીત જ્ઞાન વિચારી, તમે રે ગાગરીયાને ઉપર પાણીયારી.—એ રાગ)

માનવી તનકી કીમત નહિ જાણી, વિષય ભોગમે મોહિત પ્રાણી.—ટેક.

નિદ્રા ભય ભોગ પશુ હી સમાને, જ્ઞાન અધિકતા તે માનવ જાણે.—માનવી.
 બાહ્ય વિષયમે નહિ સુખ પાવે, જ્યોં બાલક અપનો પગ ધાવે.— „
 વિષય ભોગ સો રોગ હી જાણો, જ્યું ભોગે ત્યું દુઃખ હી માનો.— „
 યા તે લહો વૈરાગ્ય હી શ્યાણે, સાધન જ્ઞાન કો સંત વખાણે.— „
 જ્ઞાન વિના મુક્તિ કાઈ ભેટે, મૃગચર્મસે આકાશ લપેટે.— „
 દ્વિતીયાદ્ય ભય શ્રુતિ પુકારે. મોહમયી નગરીમે સુને કાન પ્યારે.— „
 ગાણો ર અપનો મન સમજાવે, રહો નીજ ધરમે સુખહી પાવે.— „

(૧૩)

રાગ-એજ

બ્રહ્મ રસ પીવે વીરલા જાની, શાન્તિ જાડી અક્ષય સુખ જાની.—ટેક.
 કામ ન ક્રોધ ન લોભ ન જાંકે, મોહ નહિ મદ મત્સર તાંકે.—બ્રહ્મ.
 વિદ્યાવંત અરૂ મૂઢ અજાની, સમતા ગ્રહે નીજ રૂપ પીછાની.— „
 સત્ય રજ્જે તમ તીનો ભાઈ, આપત તોયે ચલે નહિ રાઈ— „
 ઉદાસીન વત વીચરે ભાઈ, અડોલ વૃત્તિ ડાલે નહિ ક્યાંઈ.— „
 સુખદુઃખમે મન સમતા માને, સમ કાંચન ધુળ પથ્થર જાવે.— „
 માન અપમાન સદા સમ જાંકે, મિત્ર અરિ સમ દૂષ ન વાંકે.— „
 શ્યામ કૃપા તેં ડાહ્યાં ગાવે, ઉર ધરે નર શાન્તિ પાવે.— „

(૧૪)

પ્રભાત

આજ પાખંડથી રામ રીઝે નહિ, રીઝની રીત તે પ્રીત જાણો;
 તીલક છાપા કરે તાપતો નવ ટળે, થાપ ઉથાપનું મેલ થાણો.—ટેક.
 સદ્ગુરૂ સંતને સેવ સદ્ભાવથી, રામને રીઝવા ટેવ સાચી;
 મૂક્તિનો પંથ એ કહ્યો સૌ ગ્રંથમાં, તે વીના આન તે કરની કાચી.—
 સદ્ગુરૂ સંત છે રૂપ ભગવંતનું, રખે ભીન્નભાવ કોઈ મન આણો;
 તર્ક દર્શી તજી પ્રેમ ભાવે ભજ્જે, પરમ પ્રસાદથી મૂકિત માનો.—
 સંત સેવ્યા વીના આન એ વાટ છે, ભવ અટવી ભમે સ્થાન નાવે;
 શ્યામ સદ્ભાવથી સેવીયે સદ્ગુરૂ, અદ્વ મો ધામ તે એજ આવે.—

(૧૫)

પ્રભાત

એક અદ્વૈત સ્વ આત્મા અવગમે, પરમ પ્રેમારૂપદ તેજ પામે;
 શોક સધળો શમે કર્મકો નવદમે, જન્મનું ખીજ કદી ન જામે.—ટેક.

વેદ વેદાન્તનું સાર સમજ્યા વીના, જીવને શીવનો ભેદ ભાખે;
 તેજ દૂર મેઘ દુર્ભાગ્ય મહાદીન છે, જાણવો દેવ પશુ શ્રુતી શાખે.—
 સદ્ગુર સંતથી વસે જે વેગળા, સાર સિદ્ધાંત રસ કેમ ચાખે;
 દ્વૈત દષ્ટિધરી ખાણુ ચારો ફીરે, ભોગવે કષ્ટ બહુ જ્ઞાન પાખે.—
 જ્યાં લગી દ્વૈતનું ભાન મતિમાં રહે ત્યાં લગી ભય અવશ્યજ થાયે;
 ભેદ ટળ્યા વિના ખેદ ખૂટે નહિ, શ્રુતિ સ્મૃતિ એમ ગાયે.—
 સ્વયં સાધ્યા વિના કોટી સાધન કરે, અંડ ફેડીને પાર જાયે;
 શ્યામ સંસારનું અંત આવે નહિ, વિના ગુરુ જ્ઞાન નહિ કે સહાયે.—

(૧૬)

રાગ-ગરબી

નિરંજન નાથ નિરંતર ભજીયે રે, ભીન્નભાવ હૃદયથી તજીએ—ટેક.
 આવો ઉત્તમ અવસર આવ્યો રે, તે તો શુર ગણુ ને મન ભાવ્યો રે;
 બત સુકૃત શબ્દ સુણાવ્યો ... ... નિરંજન નાથ.
 શુભ કૃત્ય નિત્યાદીક કરીયે રે, ફળ આશ સકળ પરહરીયે રે;
 હૃદયે ધ્યાન હરિતાણું ધરીએ ... ... નિરંજન નાથ.
 હરિકૃપયા જીજ્ઞાસા જાગે રે, તેથી મોક્ષ પદારથ માગે રે;
 સાધુ સંગે સદા અનુરાગે ... ... નિરંજન નાથ.
 સાધુ સંગે વિવેક વીકાસે રે, નિત્ય અનિત્ય યથારથ ભાસે રે;
 માત્રા સ્પર્શજ ધન્યજી હાસે ... ... નિરંજન નાથ.
 સંપત્તિ પટ્ટક શમાદિ સારી રે, મોક્ષ કામ સમેત સુધારી રે;
 તત્ત્વ બોધ તણો અધીકારી ... ... નિરંજન નાથ.
 શ્રી સદ્ગુરુ શરણે જન જાવે રે, ગુરુ લક્ષ યથાર્થ લખાવે રે;
 સંશય શોક સમૂળ નસાવે ... ... નિરંજન નાથ.
 શબ્દે પરે કુશળ ગુરુ કહીયે રે, તેથી જ્ઞાન વિમળતો ગ્રહીયે રે;
 માનસ દોષ સર્વથા દહીયે ... ... નિરંજન નાથ.

ગુરુ તત્ત્વમસી તી ઉચારે રે, તેનું અર્થ અખંડ વિચારે રે;
વાચ્ય અંશ વિરોધી નિવારે ... ... નિરંજન નાથ.
યાવત્ વાક્ય અર્થ ન વિકાસે રે, સંશય યદિ વા વિપર્યય ભાસે રે;
તાવત્ શ્રવણ મનન નિદિધ્યાસે... ... નિરંજન નાથ.
સાક્ષાત્કાર થયું હૃદે જ્યારે રે, શેષ કૃત્ય રહ્યું નહિ ત્યારે રે;
યથારબ્ધ તથૈવ વિહારે ... ... નિરંજન નાથ.
બાળ બોધ અનુક્રમ આખ્યો રે, સૂત્ર પ્રાય અર્થ યહ રાખ્યો રે;
શ્યામ વિસ્તર ગુરુ મુખ આખ્યો... ... નિરંજન નાથ.

(૧૭)

ટોટી રાગમાં-કાફી

મનુજ સાર અસાર વિચાર—ટેક.

સારાસાર વિચાર ન મનમુખ, ગુરુમુખ કર નિર્ધાર—મનુજ.
હોય સાર ધરિયે દીલ ભીતર, કર અસાર પરિહાર;
હે સુખ સાર કરો તત્સાધન, કારણ દુઃખ નિવાર—મનુજ.
સુખમપિ દ્વેષા યમ નચિકેતા, શ્રેય પ્રેય ઉપધાર;
ભિન્ન વિષય સાધન ફળ ન્યારે, ભિન્ન ભિન્ન અધિકાર—મનુજ.
દ્રષ્ટાદ્રષ્ટ વિષય સુખ સાધન, પ્રેય અર્થ અવધાર;
અપરિચ્છિન્ન આનંદ સસાધન, શ્રેય સમજ શ્રુતિસાર—મનુજ.
પ્રેયો વાંછતિ મંદ મનીષો, યોગ ક્ષેમ વીધાર;
શ્રેયો વાંછતિ વી ધન વીરો, લોક પરિક્ષણુ કાર—મનુજ.
વિષયાનંદ નકલ મુનિ માનત, મુક્તિક અસલ ઉદાર;
નકલાનંદ પ્રતિબિમ્બ, અસલ સુખ બિમ્બ ભૂત અવિકાર—મનુજ.
નકલાનંદો રાગિણી રાગી, અસલ વિરાગીણી પ્યાર;
નકલાનંદી પ્રેમી રોવેંગે, અસલ કુશલ હસનાર—મનુજ.
નકલાનંદ નશત ક્ષણ ક્ષણમ્, અક્ષય અસલ અપાર;

અસલાનંદી વિરલા યોગી, નકલ નિખિલ સંસાર—મનુજ્ઞ.
 અસલ ન આયો અકલ નકલમેં, કીનો ખ્યાર ગંવાર;
 અસલ નકલ દોનુ કર સરકે, ખ્યાર વિના મુખ છાર—મનુજ્ઞ.
 નકલાનંદી નાક નરકચર, અસલ અચલ રહનાર;
 અસલાનંદ સિંધુકર બિંદુ, પસર્યો લોક મગ્ગર—મનુજ્ઞ.
 માનવ દેહ અસલ અધિકાર, પાયો પદ ધિક્કાર;
 શંકરમે જાંકા મન તાંકે, શંકરમે નહિ ખ્યાર—મનુજ્ઞ.
 શંકર કણ્ણા ખીન નહિ ઉતરે, વિષય પ્રેમ વિષ ભાર;
 અસલાનંદ સ્વરૂપ સદા શિવ, જાના નંદા ગાર—મનુજ્ઞ.

(૧૮)

રાગ—ગરબી

એક છે એક છે એક છે રે, સર્વ ભૂતોમાં આત્મા એક છે;
 મન કલના માત્ર અનેક છે રે, સર્વ ભૂતોમાં આત્મા એક છે—ટેક.
 દૈવી માયા ઉપાધિ યોગે, બ્રાન્તે ભાસિયું અનેક છે રે—સર્વ.
 અસ્તિ ભાતિ પ્રિય સિંધુ મગ્ગરી, નામ રૂપ લદરી અનેક છે રે—સર્વ.
 આદ્યવંતે હેમ મૃદ્ધાદ સુતર, કાર્યા કાર અનેક છે રે—સર્વ.
 અયસ શસ્ત્ર પીતલમાં પાત્રો, ખાંડ રમકડાં અનેક છે રે—સર્વ.
 રજ્જુ ભુજંગમ સીપીરૂપું, એમ ભવ ભાવ અનેક છે રે—સર્વ.
 સવિતા આકાશે એક પ્રકાશે, જલ પ્રનિખિમ્મ અનેક છે રે—સર્વ.
 એક ગગન ઘટમહાદિ યોગે, ભાસે ભેદ અનેક છે રે—સર્વ.
 અધિષ્ઠાન ઈશ્વરની સત્તા, તેમાં ભાન અનેક છે રે—સર્વ.
 ખીજું જુવે ને ખીજનું, એ જાનીની ટેક છે રે—સર્વ.
 ઉપદેશાર્થે સકલ કલ્પના, વાસ્તવ એક ન અનેક છે રે—સર્વ.
 જડ ચેતન વા બ્રહ્મને માયા, સ્વામિક સર્વ વિવેક છે રે—સર્વ.
 ચિચ્છકિતમય ભારે ભુજંગી, મુખમાં માનસ ભેક છે રે—સર્વ.
 ભૂતોમાં આત્મ ભૂતો આત્મમાં, અન્વયને વ્યતિરેક છે રે—સર્વ.
 જ્ઞાનાનંદ અનુભવ તર ખાલક, ગુરૂ વચનોદક સેક છે રે—સર્વ.

भाग त्रीजे

श्री शाम लगवाननो लघु शाम सुबोध

श्लोकाः

यावदायुस्त्रयो वन्द्या वेदांतो गुरुरीश्वरः ॥
आदौ ज्ञानप्रसिद्धयर्थं कृतघ्नत्वापनुत्तये ॥१॥
तावद्गर्जति शास्त्राणि जम्बुका विपिने यथा ॥
न गर्जति महाशक्तिर्यावद्वेदान्तकेसरी ॥२॥
वेदान्तार्थविचारेण जायते ज्ञानमुत्तमम् ॥
तेनात्यंतिकसंसारदुःखनाशो भवत्यनु ॥३॥
प्रमाणनखनिर्भिन्नमहामोहामरारये ॥
नमस्कुर्मो नृसिंहाय स्वप्रकाशचिदात्मने ॥४॥
एकमेवाक्षरं यस्तु गुरुः शिष्यान्प्रबोधयेत् ॥
पृथिव्यां नास्ति तद्द्रव्यं यदत्त्वा चानृणी भवेत् ॥५॥
हरेरुष्टे गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न कश्चन ॥
सर्वस्मादधिकं तस्माद् गुरुं यत्नेन पूजयेत् ॥६॥

१ प्रमाण रूप नखों करके विदारित किया है महामोह (अज्ञान) रूप हिरण्यकसिपु जिसने.

तोटक छंदः

गुरु ^१विग्रह को नितध्यान धरुं ।
 प्रणिधाय ^२निकाय प्रणाम करुं ॥
 अपनो जन जान अकम्प किये ।
 सब संशयशोक शमायदिये ॥७॥
 गुरुके सम आन उदार नहीं ।
 परि शोधन कीन त्रिलोक महीं ॥
 शरनागत आगत जन्त जबी ।
 अनयास सरे सब काज तबी ॥८॥
 गुरुके पदपंकज जास रति ।
 सरजे शुभ साधन तास मति ॥
 श्रुतिसंमत बोध प्रकाशकरे ।
 भ्रमजाल विशाल समूल मरे ॥९॥
 गुरुदेवकियो उपकार यथा ।
 मुख तें कही जात नतास कथा ॥
 अजआव लगी करुं सेव जबी ।
 तदपि प्रतिकार न होत कबी ॥१०॥

गुरुके यश शेष महेश कहे ।
 निगमागम जास न अंत लहे ॥
 समता उपमा नहि जात भनी ।
 नभसागर ज्यों उपमा अपनी ॥११॥

कुंडलियों

आत्म तत्त्वादेशप्रद हियतम हारक हंस ।
 निगमागमनित गावहीं पावनजास प्रशंस ॥
 पावनजास प्रशंस ज्ञानविज्ञान उजागर ।
 शरनहरनभवखेद सदा निजसुखकेसागर ॥
 सामकरतपरनाम हरन भवभरम अनात्म ।
 धन्यधन्यगुरुदेव दियो आदेश निजात्म ॥१२॥

दोहा

गंग हरत हे पापकूं तापशशीकर छीन ॥
 कल्पद्रुम हरदीनता संतहरे येतीन ॥१३॥
 संतगंगतें निर्मला शीतल शशितें जान ॥
 कल्पद्रुमतें सुखद अति भाषे वेदपुराण ॥१४॥
 ईशमिलावैसंतकूं संतमिलावैईश ॥
 यातें एक स्वरूपहे संतसोइ जगदीश ॥१५॥

सहजहिसंतसमाजमें आनंदहोत उद्योत ॥
 बिनुसज्जन संसारमें जनम जनम जनरोत ॥१६॥
 सज्जनपरम उदारअति देतसदावृतदोइ ॥
 अभिमतदृष्ट अदृष्टफल वेदविदित नहि गोइ ॥१७॥
 सज्जन पारस प्रगटजग परसत मतिपलटाय ॥
 कुमति कुधातुमिटायके कंचन सुमति कराय ॥१८॥
 सज्जनघन नितवर्षहीं अमृतरसमयबैन ॥
 सुनत नशे तनतापत्रय उपजे अद्भुतचैन ॥१९॥
 हरिगुरुसज्जन एक हैं यामें रंच न भेद ॥
 समलच्छन सुखदेनसम हरेंत्रिविधभवखेद ॥२०॥
 तजि अवलंबन आनको सद्गुरुचरन उपास ॥
 ब्रह्मनिष्ठ निगमांतविद कटेविकटभवपाश ॥२१॥
 सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहि को सुखकी सीर ॥
 शरनागत जन जानके मेढत मनकी पीर ॥२२॥
 सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहि को गरीबनिवाज ॥
 दीनदुखित लखि जंतकूं देत अभयपदराज ॥२३॥
 सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहि ठरवेको ठाम ॥
 संशयशोक मिटायके अपैं अविचल धाम ॥२४॥

सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहिको साचोमीत ॥
 बिनु कारण करुणा करे पूरण पाले प्रीत ॥२५॥
 सद्गुरुसम त्रैलोकमें नहि को रक्षक साम ॥
 जोर नही यमराजको सादर करे सलाम ॥२६॥
 काल कर्म गुणतंत्र सब यावत तनुभृत जंत ॥
 क्या करिहें परित्राण पर आप ग्रसित अहिदंत ॥२७॥
 श्रीसद्गुरुवरशरण तजि गृहे आनकी ओट ॥
 तास विनाशे ना कदा कालकर्मकी चोट ॥२८॥
 श्रीसद्गुरुवरशरणतजि करे अवरकर आश ॥
 तरुशाखातजि आंम फल निश्चय पावे नाश ॥२९॥
 श्रीसद्गुरुवरशरणतजि करेयतनशतकोइ ॥
 कदाकुशलता ना लहे अधिक आपदा होइ ॥३०॥
 श्रीसद्गुरुवरशरणबिनु प्रबल प्रवाहीजंत ॥
 पंचपरवके पूरमें डूबत नहि निकसंत ॥३१॥
 शुष्कसरितके पूरमें बहेजातजडजंत ॥
 तुरियातटपरबेठके हेर हसत हैं संत ॥३२॥

मिल्योचहत परब्रह्मकूं रहत संतसें दूर ॥
 सामसुनयननिमीलके देख्योचाहत सूर ॥३३॥
 सद्गुरुसंतस्वरूपइक यामेंभेद नकोइ ॥
 श्रोतिय निष्ठीसंतकों गुरुपद प्रापत होइ ॥३४॥
 सद्गुरुतत्त्व बताव हीं आगम निगमनिरूप ॥
 देहादिकतें भिन्नजो ब्रह्माभिन्नस्वरूप ॥३५॥

तोटक छंदः

सतचेतन जो सुखरूप सदा ।
 परिपूरण एक न भेदकदा ॥
 असरूप सनातन वेद कहे ।
 दृढ धारतधीर न खेद रहे ॥३६॥
 परमात्म आत्म एक रटो ।
 सब शंककलंक विकंट कटो ॥
 सददैशिक सो उपदेशकरे ।
 जिनतें भवशोक विमोह मरे ॥३७॥

दोहा

तनुता प्रत्यक्तातथा संस्कार अतिसार ॥
 निर्मलता युतजानिये वृत्तिब्रह्माकार ॥३८॥

अहं ब्रह्म या वृत्तिमें साक्षीअरुआभास ॥
 दूजो भासतविषयह्वै साक्षीस्वयंप्रकाश ॥३९॥
 असौ अन्य में अन्य हुं ऐसीजासप्रतीत ॥
 सोनहि जानत तत्त्वकूं देवपशुश्रुतिगीत ॥४०॥
 प्रत्यक्तत्त्वपरेशमें अंतर नहीं लगार ॥
 विमलाशयमेंदर्शहीं वस्तुविमलआकार ॥४१॥
 ईश्वर जीवकलाकरी कीनोआप प्रवेश ॥
 भूतांतर भगवान सो अत्र न संशयलेश ॥४२॥
 एषतआत्मासर्वगत यत्साक्षादपरोक्ष ॥
 निगमाशयजानेबिनाभाषेतासपरोक्ष ॥४३॥
 ईशावास्य अशेष जग अंतर्यामी इष्ट ॥
 विष्णुव्यापनशीलते किंवा सर्व प्रविष्ट ॥४४॥
 नारायण नरनारमें कियो अयन अनयास ॥
 रमेरमावेराम सो वासुदेव सबवास ॥४५॥
 ब्रह्मैवाहं हरहरि तत्त्वं सोहं नाम ॥
 शाश्वत शिव आनंदधन केवलतारक राम ॥४६॥
 एवमादिश्रुतिवचनगण जो सुमरतनरनित्य ॥
 हरतिहार्दतमतासहरि उदितयथा आदित्य ॥४७॥

रथोद्धता छंद

जातिनीतिकुलगोत्रदूरगं ।

नामरूपगुणदोषवर्जितम् ॥

देशकालविषयातिवर्तिय-

द्रव्यतत्त्वमसि भावयात्मनि ॥४८॥

तोटक छंद

गुणजाति सँबंधविकारजिते ।

सबधर्म अनातममाँहितिते ॥

परमातममें नहि दोषकदा ।

गतमाय अकाय अरूपसदा ॥४९॥

जबतँजनको असजानपरे ।

तब भौतिकभावसुभावटरे ॥

सर्वांतरआतम एकलहे ।

तिनकों परिशेष नकाजरहे ॥५०॥

सोरठा

अंतर अथवाबार वैरी नहिको विश्वमें ॥

दीनोमूलउखार अहंकार-रागादिरिपु ॥५१॥

ब्रह्मात्मैक्यप्रबोधते चिज्जड संशय कर्म ॥
 नशेग्रंथित्रयमोहभव पावे पूरण 'शर्म ॥५२॥
 अंतरजानअजानको ग्रंथिविभेदनिदान ॥
 लौकिक वैदिक कर्ममें दीसेदोनसमान ॥५३॥
 नहि ज्ञानकी गांठडी नवा चातुरी चोज ॥
 मनकी 'कलना मारनी यहिअनुभवको ओज ॥५४॥
 अजर अमर अज अभय विभु निर्विकल्प गतशोक ॥
 निगमनिरूपत दुःखते रहिततथाअवलोक ॥५५॥
 नित्यप्राप्तनिवृत्तको प्रापणमोचन ज्ञान ।
 मोहमात्रप्रतिबन्धको साधनकर्मनजान ॥५६॥
 वस्तु अप्राप्तनिवार्यको साधनकर्मनबोध ।
 नाकनरक ऐसें खलु वदतवेदअविरोध ॥५७॥
 केवलकों कैवल्यवा कल्पितकोंकैवल्य ।
 ग्राहककोऽसौमोक्षको कुंठितकविकौशल्य ॥५८॥
 क्याकेवलमें कल्पना जारजल्पनाजूठ ।
 केवलमें कल्पन करत मारत नभमें मूठ ॥५९॥

१ पूर्णानंदको पावे हैं. २ संकल्पसे रहित होना.

निर्विकल्पनिर्वाणपद विकल्पविश्वविलास ।
 सारसकलवासिष्ठको शुकमुनिकीनसमास ॥६०॥
 पूरणतत्त्वप्रबोधतें कलनामात्रप्रशांति ।
 विनाशांतिसुखनालहे काचमणेरिवकांति ॥६१॥
 हृदयाम्बरगत बोधरवि जबलग उदय नपाय ।
 मोहनिशामेंमारमुख सुखधन लेत चुराय ॥६२॥
 अहमाकाराआत्मधीर्या चात्मीयममेति ।
 अर्थशून्यमतियुगलयदि सहिआत्मज्ञतदेति ॥६३॥
 मनपंछी तबलग उडे विषयवासनामांहि ।
 ज्ञानबाजकी झपटमें जबलग आयो नांहि ॥६४॥
 सामसमाहित भव सदा मिथ्या आशनिराश ।
 अक्षयसुख-निर्मग्नमन नशे विषमअध्यास ॥६५॥
 संततब्रह्माभ्यासतें मल विक्षेपविनाश ।
 ज्ञानदार्ढ्यनिर्वासना जीवन्मुक्ति प्रकाश ॥६६॥
 सामसमाहित सो मुखी अपर सर्व विपरीत ।
 इतर इतर धी धारके करहीं कालव्यतीत ॥६७॥

निज अनुभूत सौषुप्तसुख परमप्रेम अनुमान ।
 एष अस्य इति वेदगी आत्मानंद बखान ॥६८॥
 अंतरकरेनकल्पना मुखे न बोले बोल ।
 एषावस्थाउन्मनि अंतःकरण अडोल ॥६९॥
 सामसमाहित समुजहीं राजयोगकी रीत ।
 सहजसमाधि विहायके गावे कीन्के गीत ॥७०॥
 अर्धनिमीलित अक्षिमें सुख अनुभवकी संघ ।
 परिचय तत्र प्रवीणको क्या अवलोके अंध ॥७१॥

श्लोकाः

दुर्लभो विषयत्यागो दुर्लभं तत्त्वदर्शनम् ।
 दुर्लभा सहजावस्था सदुरोः करुणां विना ॥७२॥
 आश्चर्यमद्य मम भाति कथं द्वितीयं ।
 नित्ये ^१निरस्तनिखिलेशिवचित्प्रकाशे ॥७३॥

१ एषोऽस्य परमआनंदः यह श्रुतिवचन भी आत्मस्वरूप आनंदकोंही दिखावे हैं. २ नित्यनिवृत्त है असज्जड दुःखरूप प्रपंच जिसमें ऐसे नित्य स्वप्रकाश अद्वैत वस्तुमें यह तिमिरसे प्रसूत द्वैत कैसे रहा होगा. क्या ये वेद पहिले नहि रहे.

आसीत्पुरेति किमिमाः श्रुतयो न पूर्वं ।
येन द्वितीयमभवत्तिमिरप्रसूतम् ॥७४॥

त्वत्पादपङ्कजसमाश्रयणं विना मे ।
सन्नप्यसन्निव परः पुरुषः पुरासीत् ॥

त्वत्पादपद्मयुगलाश्रयणादिदानीं ।
नासीन्न चास्ति न भविष्यति भेदबुद्धिः ॥७५॥

परामृष्टोसि लब्धोसि प्रोषितोसि चिरं मया ।
इदानीं त्वामहं प्राप्तो न त्यजामि कदाचन ॥७६॥

त्वां विना निस्वरूपोहं मां विना त्वं कथं स्थितः ।
दिष्ट्येदानीं मया लब्धो योसि सोसि नमोस्तुते ॥७७॥

इति श्रीपद्मरत्नावल्यां लघुसामसुबोधनं संपूर्णम्

ગરબી

વાર છે વાર છે વાર છે રે, બ્રહ્મ જ્ઞાની બનસ પણ વાર છે રે;

નિગમ ગોચર પાર છે રે, બ્રહ્મ જ્ઞાની બનસ પણ વાર છે રે—ટેક.

મનમુખતે ચાર પુસ્તક વાંચ્યા, સમુજ્યો ન ગુરુ ગમ સાર છે રે—બ્રહ્મ.

ભણ્યો ભલે તું ચારે અઢારે, પટ્ટય બીજા ચાર છે રે—બ્રહ્મ.

જ્ઞાની બની જગમાંહિ પૂજાવે, લીધો સકળ શિર ભાર છે રે— „

જ્ઞાની દૈવી સંપદ ધારી, તારો આસુર આચાર છે રે— „

જ્ઞાની જનો પ્રભુ પદના પ્રેમી, તુજને પ્યારી નાર છે રે— „

જ્ઞાની જનોનો આશય ઉડો, તાહેરો તુચ્છ વિચાર છે રે— „

જ્ઞાનીજનો નિષ્કામી છે રે, તાહેરા મનમાં માર છે રે— „

જ્ઞાનીજનોની સહુમાં સમતા, તારો વિષમ વ્યવહાર છે રે— „

ઉદાસીનવત વર્તે જ્ઞાની, તારી આસક્તિ અપાર છે રે— „

જ્ઞાનીજનોની અમૃતવાણી, તારાં વચન વિષધાર છે રે— „

જ્ઞાનીજનોની નિશ્ચલ પ્રજ્ઞા, તારી હીડોલાકાર છે રે— „

જ્ઞાની ગંગાજલ નિર્મળ છે, તારૂં મલીન જંગાર છે રે— „

યોગી બ્રહ્મ સુધારસ ભોગી, તુંને વિષય વલગાર છે રે— „

વૈરાગ્યો પરમાલય જ્ઞાની, તુંને બહાલો શૃંગાર છે રે— „

બ્રહ્મવાહું કહેવું સુખાહું, રહેણી ખડગની ધાર છે રે— „

સુખ દુઃખ સમતા મોહ ન મમતા, નિસ્પૃહ નિરહંકાર છે રે— „

અંતર્મુખ સુખ અંતરજ્યોતિ, અંતર ચિત્ત વિહાર છે રે— „

આત્મનિરત આત્મનિ પરિતૃપ્તિ, આત્મા તોષાગાર છે રે— „

ગુરુકરુણા પર વિદ્યા જાગે, લાગે ન વાર લગાર છે રે— „

જ્ઞાનાનંદ યશોદાનંદન પદ સદ્ગુરુ આધાર છે રે— „

પદ દક્ષિણી-ચાલમે

વેદ વચન કરવિંદ રે ભાસે જ્ઞાનનંદ—ટેક.

શ્રી હરિ સદ્ગુરુ પદ રજ યોગી, કુલ્લ હૃદય અરવિંદ રે—ભાસે.
 તત્ત્વમસિ કર કસિ સખ સંશય, અંધન વિકટ કટંદ રે—ભાસે.
 જ્ઞાન વેદ નેહ નાનેતિ, જગ મિથ્યા દરશંદ રે—ભાસે.
 યત્સાક્ષાદપરોક્ષં જૂતે, પ્રત્યગ્રૂપ જૂહંદ રે.....ભાસે.
 એષત આત્મા સર્વાંતરસો, પુરણાપિંડ જ્ઞાનંડ રે—ભાસે.
 શોધિ પદાર્થ વાક્યાર્થ વિચારી, સોહમ જ્ઞાન અખંડ રે—ભાસે.
 માનસ હંસ સુમૌકિતક પાવત, ભાવત નહિ દુર્ગંધ રે—ભાસે.
 વિષય વિરાગ સ્વરૂપાભ્યાસે, લય વિલેપ ગમંદ રે—ભાસે.
 નિત્યાભ્યાસી વિશ્વે ઉદાસી, હરિ પદ પંકજ મિલંદ રે—ભાસે.
 ધ્યાનાભાસ અહં વિસરાવે, શેષ રહે સુખાસિંધ રે—ભાસે.
 ભોગી જનોડી પૂર્ણ નિશામે, યોગી જન જગંદ રે—ભાસે.
 ચિત્ત પ્રણાશ વાસનત્રય વામી, તત્વાભ્યાસ મિલંદ રે—ભાસે.
 લોકાલોક ન લોક શકત મન, અધ્યખિયમે લટકંદ રે—ભાસે.
 મનમૂષક પરિદરસ પીના, પંગુ ચલન ગતિ મંદ રે—ભાસે.
 મન માખી મધુ ચાખન ચાલી, દોનો પક્ષ ભિગંદ રે—ભાસે.
 દીપનિવાતસમં મુની માનસ, શાંત વિકલ્પ ભવંદ રે—ભાસે.
 ખેડશકલધર પૂર્ણ પ્રકાશે, અમૃતસર મનચંદ રે—ભાસે.
 જ્ઞાનસુધાંબુધિવાય વિલાની, મૂક મુનીશ્વર રહંદ રે—ભાસે.

૫૬

સર્વ સુખોનો સ્કંદ રે, ભાસે બ્રહ્માનંદ—ટેક.

જેના ઝિંદુ સ્ફુરે ભુવનોમાં, સત્યજ્ઞાન સુખ સિંધ રે—ભાસે.
 સત્તા અગમાં સન્ધિજગમાં, શાંતમતૌ ત્રિપુરંદરે—ભાસે.
 વાંછિત વસ્તુ મણે તે વારે, અંતર્મુખ મનરિંદ રે—ભાસે.
 લોક તણ પરલોક પધારે, સુખિ વિદીત જનવૃંદ રે—ભાસે.
 અર્થ તણ અર્થાંતર જનતા, મધ્યમનો નિરુપંદ રે—ભાસે.
 ઉડી તરંગ શમે અનલદમાં, સોલંહીન મુકુંદ રે—ભાસે.
 નિદ્રારંભે જાગરણાંતે, રજ્જુરણા થાતા બંદ રે—ભાસે.
 નિદ્રાયાંતે જાગરણાદાં, મન ન બલિઃ પ્રસરંદ રે—ભાસે.
 જ્ઞાતાજ્ઞાત પ્રકાશક સાક્ષી, સાક્ષી સ્વયં દરશંદ રે—ભાસે.
 જ્ઞાતાજ્ઞાત ઉપેક્ષણ કર્તા, સાક્ષીમાન ખુલંદ રે—ભાસે.
 કામ ક્રોધનો વેગ સહારે, યોગી જન મન શંદ રે—ભાસે.
 રાગ દ્વેષ અનાદર થાતાં, ઔદારીન્ય સુલંદ રે—ભાસે.
 સ્વાત્મનિરત પરિતૃપ્તિ પ્રતોષી, કૃત્ય ન શેષ રહંદ રે—ભાસે.
 શન્ય શિખર ચોથી લદ છોડી, પંચમ પદ યોગીંદ રે—ભાસે.
 ગોધીગમ્ય ન રમ્ય વિચારે, રમ્ય કરણ ઉપશંદ રે—ભાસે.
 યત્ર ન બીજ વિકલ્પ નિધાન, ગીર્ધર પર ગોવિંદ રે—ભાસે.
 પ્રત્યગયોગ પરાપ્રતિયોગી, સો સદ્ગુરુ સર્વંદ રે—ભાસે.
 જ્ઞાનાનંદ પ્રતિબંધ હરણહર, હરિ ગુરુ પદ અરવિંદ રે—ભાસે.

ભાગ ચોથો

તત્ત્વજ્ઞાન

યસ્ય बोधोदये तावत्स्वप्नवद्भवति भ्रमः ।
तस्मै सुखैकरूपाय नमः शान्ताय तेजसे ॥

અર્થ:—જે આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનમાત્રથી આ પ્રત્યક્ષ સંસાર સ્વપ્નની પેઠે મિથ્યા ભાસે છે તે સુષ્પરૂપ પ્રકાશમાન શાન્ત અર્થાત્ નિર્વીકલ્પ સ્વરૂપ આત્માને નમસ્કાર છે.

દોહરો

અસ્તિ ભાતિ આત્મા બ્રહ્મ સચ્ચીદાનંદ,
તાતે એક સ્વરૂપ હે ભેદ લખે મતિ મંદ.

અર્થ:—અસ્તી એટલે સત્, ભાતિ એટલે ચિદ, પ્રિય એટલે આનંદ, એ સત ચીદ આનંદ આત્માનું સ્વરૂપ છે અને બ્રહ્મ પણ સતચિદ્ આનંદ રૂપ છે માટે બ્રહ્મ આત્મા એકજ છે. અલ્પમતિ-વાલા ભેદ માને છે.

પ્રથમ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકરણમાં ચાર અનુબંધ કથન કરવામાં આવે છે. અનુબંધ એટલે (૧) અધિકારી, (૨) વિષય, (૩) સંબંધ અને (૪) પ્રયોજન. એ ચાર અનુબંધ કહેવાય છે. અર્થાત્ આ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનો અધિકારી કોણ? અને આ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનો વિષય શું છે? અને આ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનો સંબંધ શું છે? અને આ તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનું

પ્રયોજન શું છે ? એવી રીતે અધીકારી આદિ ચતુષ્ટય અનુબંધનું જ્ઞાન જ્ઞાસુને તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકરણમાં પ્રવૃત્તિનું કારણ છે. માટે એને અનુબંધ કહે છે.

શિષ્ય—તત્ત્વજ્ઞાનનો અધિકારી કેને કહેવો ?

ગુરુ—જેના અંતઃકરણનો મળદોષ નિષ્કામ કર્મ વડે અને વિશેષ દોષ ભક્તિ વડે નિવૃત્ત થયો છે અને જેને પોતાના સ્વરૂપનું અજ્ઞાન છે અને વિવેકાદિ ચાર સાધન સંપન્ન છે તે આ તત્ત્વજ્ઞાનનો અધિકારી છે.

શિષ્ય—આ તત્ત્વજ્ઞાનનો અધિકારી ચાર સાધન સંપન્ન આપ કહે છે તો તે ચાર સાધન કયાં છે તે આપ કૃપા કરીને કહે ?

ગુરુ—વિવેક, વૈરાગ્ય, ષટ્સંપત્તિ, મુમુક્ષતા એ ચાર સાધન કહેવાય.

શિષ્ય—વિવેક કેને કહેવો ?

ગુરુ—આત્મા અવિનાશી છે અને અનાત્મા દેહાદિક પ્રપંચ વિનાશી છે એવું જે જ્ઞાન તે વિવેક કહેવાય ?

શિષ્ય—વૈરાગ્ય કેને કહેવો.

ગુરુ—આ લોકથી લઈને બ્રહ્મલોક પર્યંતના વિષયભોગની ઈચ્છાનો ત્યાગ તે વૈરાગ્ય કહેવાય.

શિષ્ય—ષટ્ સંપત્તિ કેને કહેવી ?

ગુરુ—શમ, દમ, ઉપરતિ, તિતીક્ષા, શ્રદ્ધા, સમાધાન, એ ષટ્ સંપત્તિ કહેવાય ?

શિષ્ય—શમ એટલે શું ?

ગુરુ—મનને વિષયોથી રોકવું તે. (વિષય વાસનાનો ત્યાગ.)

શિષ્ય—દમ એટલે શું ?

ગુરુ—ઇન્દ્રિયોને વિષયોથી શેકવી તે. (બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ.)

શિષ્ય—ઉપરતિ એટલે શું ?

ગુરુ—ચિત્તની વૃત્તિ વિષયોની વાસનાથી નિર્મૂળ કરવી તે.

શિષ્ય—તિતીક્ષ્ણ એટલે શું ?

ગુરુ—શીતોષ્ણાદિ દ્વંદ્વ ધર્મેને સહન કરવા તે. ટાઢ તડકો, ભુખ તરસ વીગેરે.

શિષ્ય—શ્રદ્ધા એટલે શું ?

ગુરુ—શાસ્ત્રો વેદ તથા ગુરુના વાક્યોમાં વિશ્વાસ.

શિષ્ય—સમાધાન એટલે શું ?

ગુરુ—લક્ષ્યાર્થ રૂપ જે બ્રહ્મ આત્માનું સ્વરૂપ તે સમજવામાં ચિત્તની એકાગ્રતા.

શિષ્ય—મુમુક્ષુતા એટલે શું ?

બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ અને બંધનની નિવૃત્તિ રૂપ જે મોક્ષ તેની ઇચ્છા તે મુમુક્ષુતા કહેવાય.

ગુરુ—ઉપર કથન કરી આવ્યા જે વિવેકાદિ ચાર સાધન તે ચાર સાધન સંપન્ન અને જેના ચિત્તનો મળ દોષ અને વિક્ષેપ દોષ નિવૃત્ત થયો છે અને પોતાના સ્વરૂપનું જેને અજ્ઞાન છે તે તત્ત્વજ્ઞાનનો અધિકારી કહેવાય.

શિષ્ય—વિષય એટલે શું ?

ગુરુ—તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકરણે કરીને જે જીવ અને બ્રહ્મની એકતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે તે વિષય કહેવાય.

શિષ્ય—સંબંધ એટલે શું ?

ગુરુ—તત્વજ્ઞાનના પ્રરણુનો અને બ્રહ્માત્માનો પ્રતિપાદક અને પ્રતિપાદ્યભાવ સંબંધ છે. અર્થાત તત્વજ્ઞાનનું પ્રકરણ બ્રહ્મા આત્માના સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરે છે માટે પ્રતિપાદક કહેવાય. અને બ્રહ્મા આત્માના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન થાય છે માટે બ્રહ્મા આત્માનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદ્ય છે. માટે ગ્રંથનો અને બ્રહ્મા આત્માના સ્વરૂપનો પ્રતિપાદક પ્રતિપાદ્ય ભાવ સંબંધ કહેવાય છે.

શિષ્ય—પ્રયોજન એટલે શું ?

ગુરુ—પરમાનંદની પ્રાપ્તિ અને અનર્થની નિવૃત્તિ તે તત્વજ્ઞાનના પ્રકરણનું પ્રયોજન કહેવાય છે. આટલે સુધી તત્વજ્ઞાનના અધિકારી આદિ ચતુષ્ટય અનુબંધનું નિરૂપણ કર્યું તે સાંભળી.

શિષ્ય કહે છે કે—વિવેકાદિ ચાર સાધન સંપન્ન જે અધિકારી છે તેણે તત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરવું ?

ગુરુ—શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરુને શરણે જવું.

તત્ત્વિજ્ઞાનાર્થં સદ્ગુરુમેવાભિગच्छेत् समिधूपाणी श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठं
સમીધ જેના હાથમાં છે એવો થઈ તેણે અભય અને શિવરૂપ પદ જાણવા માટે શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ એવા સદ્ગુરુનેજ શરણે જવું.

અને શ્રીમદ્ ભગવત્ ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે (અ. ૪ સ. ૩૪)

तद्विद्धि प्रणिपातेन परीप्रश्नेन संवया ।

उपदेक्ष्यंति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥

અર્થ:—તે જ્ઞાનને (વિદ્યાન આગળ) દંડવત પ્રણામ કરીને પ્રશ્ન કરીને સેવા કરીને જાણુ. તત્ત્વ જાણનારા જ્ઞાનીઓ તને જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરશે.

ઉપર કહી આવ્યા એ પ્રમાણે ગુરૂ પાસે જઈ નમ્રતા પૂર્વક ગુરૂની સ્તુતિ કરી પોતાના કલ્યાણ માટે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે.

શિષ્ય — બંધ કેને કહેવો, મોક્ષ કેને કહેવો અને બંધની નિવૃત્તિ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિનો ઉપાય કૃપા કરીને કહો.

ગુરૂ — અનાદિ કાળના અજ્ઞાનથી આ સ્થૂળ શરીર તથા સૂક્ષ્મ શરીર તથા કારણ શરીર તથા સ્થૂળ સૂક્ષ્મ કારણ શરીરના ધર્મેની જે તારા આત્મામાં પ્રતીતિ થઈ રહી છે તે બંધ કહેવાય છે. અને શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે: —

અહંમત્યયં બન્ધો નાહંમમેતિ મુક્તતા

અર્થ: — આ સ્થૂળ સૂક્ષ્મ શરીર રૂપ સંઘાતજ હું છું એ સંઘાત મારો છે એવી જે પોતાના આત્મામાં પ્રતીતિ એ બંધ કહેવાય અને આ સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સંઘાત હું નથી અને મહારો પણ નથી એવી જે પોતાના આત્માથી સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સંઘાતની નિવૃત્તિ તે મુક્તિ કહેવાય.

શિષ્ય — હું મારા આત્માને સ્થૂળ સૂક્ષ્મ સંઘાતથી જુદો કેવી રીતે જાણી શકું તે આપ કૃપા કરીને સમજાવો.

ગુરૂ — શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે: —

પંચકોષાદિયોગેન તત્તન્મય ઇવ સ્થિતઃ ।

શુદ્ધાત્મા નીલવસ્ત્રાદિ યોગેન સ્ફટિકો યથા ॥

અર્થ: — જેમ સ્ફટિકમણી શુદ્ધ સ્વચ્છ વર્ણનો છતાં કાળા પીળા વસ્ત્રની સમીપ મુકવાથી કાળો કે પીળો લાસે છે તેમ અન્નમય અદિ કોષના યોગવડે પ્રતીત થવાથી તે કોષરૂપે સ્થિત થવા સરખો જણાય છે. માટે પાંચ કોષથી પૃથક્ રૂપે ન્યારો છે એમ જાણવામાં આવે છે.

શિષ્ય—પાંચ કોષ કેને કહેવા ?

ગુરુ—(૧) અન્નમય કોષ, (૨) પ્રાણમય કોષ, (૩) મનોમય કોષ, (૪) વિજ્ઞાનમય કોષ, (૫) આનંદમય કોષ.

(૧) અન્નરસથી થયેલા રજ વીર્યથી ઉપજતું અને અન્નરસ વડેજ વૃદ્ધિ પામતું તથા અન્નરૂપ પૃથ્વીમાં લય પામતું સ્થૂળ શરીર તે અન્નમય કોષ કહેવાય (૨) પાંચ કર્મેન્દ્રિયો તથા પાંચ પ્રાણ મળી પ્રાણમય કોષ કહેવાય. (૩) પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને મન મળી, મનોમય કોષ કહેવાય. (૪) પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને બુદ્ધિ મળી વિજ્ઞાનમય કોષ કહેવાય, અને કારણ શરીર અથવા પ્રિય મોહ અને પ્રમોહ એવી ત્રણ વૃત્તિ સહિત અવિદ્યા તે આનંદમય કોષ કહેવાય છે. એ પાંચ કોષો સ્થૂળ સૂક્ષ્મ અને કારણ શરીરની અંતર્ભૂત રહેલા છે. જેમ ચોખ્ખા સ્વરૂપે ધોળા તથા શુદ્ધ છે તોપણ ફેતરાવડે ઢંકાયલા હોવાથી ફેતરા રૂપજ ભાસે છે પરંતુ તેમને જેમ ખાંડી ફેતરાથી જુદા પાડે છે તેમજ પાંચ કોષની અંદર રહેલા શુદ્ધાત્માનો યુક્તિરૂપ વિચારવડે તે તે કોષથી વિદેહ કરવો. એ યુક્તિરૂપ વિચારનું સ્વરૂપ બુદ્ધિમાનોએ કહેલું છે કે સ્વપ્ના વસ્થામાં સ્થૂળ દેહનું ભાન નથી અને આત્માનું ભાન છે. અને સુષુપ્તિમાં સ્થૂળ તથા સૂક્ષ્મ બંને શરીરનું ભાન નથી. અને સુષુપ્તિ આત્માનું ભાન છે. જો સુષુપ્તિમાં સુષુપ્તનું ભાન ન હોય તો હું સુષુપ્તે સુતો એવી જાગીને સ્મૃતિ થવી ન જોઈએ. માટે સુષુપ્તિમાં સુષુપ્તનું જ્ઞાન છે એ સુષુપ્તિ કાળમાં વિષય જન્ય સુષુપ્ત નથી, માટે પ્રતીત થતું જે સુષુપ્ત તે આત્મા સ્વરૂપ સુષુપ્ત છે અને તે

આત્મ સ્વરૂપજ સુખરૂપે પ્રતીત થાય છે. અને સમાધિમાં અજ્ઞાન અને આવરણ રહીત આત્મા ભાસે છે, અજ્ઞાન રૂપ કારણ શરીર ભાસતું નથી. એ ત્રણ શરીર એક અવસ્થાને છોડી બીજી અવસ્થામાં ભાસતાં નથી. અને આત્મા તો સર્વ અવસ્થામાં ભાસે છે માટે આત્માને ત્રણે શરીરથી અને ત્રણે અવસ્થાથી ભિન્ન સમજવો. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

ઘટદ્રષ્ટા ઘટાદ્ભિન્નઃ સર્વથા ન ઘટો યથા ।

દેહદ્રષ્ટા તથા દેહો નાહમિત્યવધારયેત્ ॥

અર્થ:—જેમ ઘટનો દ્રષ્ટા ઘડાથી જુદો છે પણ ઘટરૂપ નથી તેમ દેહનો દ્રષ્ટા દેહથી જુદો છે તે દેહરૂપ થઈ શકે નહીં.

શિષ્ય—મારો આત્મા ત્રણ દેહનો અને ત્રણે અવસ્થાનો દ્રષ્ટા છે માટે જુદો છે પણ મારા આત્માના સ્વરૂપને હું જાણતો નથી માટે કૃપા કરીને કહો.

ગુરુ—શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે:—

અંતઃકરણ તદ્વૃત્તિ સાક્ષી ચૈતન્યવિગ્રહઃ ।

આનંદરૂપઃ સત્યઃ સન્ કિં નાત્માનં પ્રપદ્યતે ॥

અર્થ:—તું અંતઃકરણ તથા તેની વૃત્તિનો સાક્ષી છે. ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, આનંદસ્વરૂપ છે. તથા ત્રણે અવસ્થામાં બાધ રહીત છે છતાં કેમ તું તારા સ્વરૂપને જાણતો નથી ?

શિષ્ય—મારો આત્મા ત્રણે અવસ્થામાં છે માટે સત્ છે, ત્રણે અવસ્થાને જાણે છે માટે ચૈતન્ય છે, અને સર્વકાળ મારા આત્મામાં પરમ પ્રેમ છે માટે આનંદરૂપ છે, એ આપની કૃપાથી મેં જાણ્યું પણ બ્રહ્માના સ્વરૂપને હું જાણતો નથી.

ગુરુ—વેદમાં શ્રુતિ છે કે:—

સત્યં જ્ઞાનમનંતં બ્રહ્મ

અર્થ:—બ્રહ્મ સત્ય સ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ, અનંત સ્વરૂપ છે, અર્થાત્ દેશકાળ વસ્તુરૂપ અન્તથી રહિત છે માટે અનંત રૂપ છે.

યોવભૂમાતત્ સુખં નાત્પે સુખમસ્તિ

અર્થ:—તે બ્રહ્મજ સુખરૂપ છે, બ્રહ્મથી ભિન્ન અનાત્મ તુચ્છ પદાર્થોમાં સુખ નથી.

શિષ્ય—આપના કહેવાથી આત્મા અને બ્રહ્મ બંને એકજ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. કેમકે બંનેનાં લક્ષણ એકજ છે. આપ આત્માનું લક્ષણ પણ સત્યિત આનંદ કહો છો અને બ્રહ્મનું લક્ષણ પણ સત્યિત આનંદ કહો છો માટે આપના કહેવાથી આત્મા અને બ્રહ્મ એકજ છે એમ સિદ્ધ થાય છે માટે એમાં મને શંકા થાય છે કે જીવ અને ઇશ્વર બંને એક થઈ શકે નહિ, કેમકે હું પુન્ય પાપ કરું છું તેનું ફળ જન્મ મરણ સુખ દુઃખ ભોગવું છું અને અનેક પ્રકારના કલેશો મારે વિષે પ્રતીત થાય છે. અને મને અજ્ઞાન છે અને અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ માટે હું જ્ઞાનની ઇચ્છા કરું છું અને બ્રહ્મતો પુન્ય પાપ રહિત છે અને જન્મ મરણથી રહિત છે અને સુખ દુઃખાદિ ભોગોથી રહિત છે અને અનેક પ્રકારના કલેશોથી રહિત છે અને બ્રહ્મને અજ્ઞાન નથી અને બ્રહ્મને જ્ઞાનની પણ ઇચ્છા નથી, માટે જીવ અને બ્રહ્મ બંને એક થઈ શકે નહિ. વળી એક બીજો પણ સંશય છે તે આપ સાંભળો. તે સંશય જીવ બ્રહ્મની એકતાના નિશ્ચયને ઘણો દૂરજ ફેંકી દે છે તે

સંશય સાંભળો. વેદમાં આ પ્રમાણે કથન કરેલું છે કે, એક બુદ્ધરૂપી વૃક્ષમાં બે પક્ષી છે તે બંને સરખા છે તેમાં એક તો કર્મના ફળને ભોગવે છે અને બીજો અસંગ છે અને ભોગ રહિત છે અને જે કર્મના ફળ ભોગવે છે તેને પ્રકાશે છે. એમાં કર્મના ફળ ભોગવવાવાળો જીવ પ્રતીત થાય છે અને કર્મના ફળ ભોગ રહિત પરમાત્મા પ્રતીત થાય છે. વળી વેદમાં કર્મ અને ઉપાસના પ્રતિ-પાદન કરેલી છે તે પણ જીવ બ્રહ્મની એકતા કહેવાથી નિષ્ફળ થઈ પડે છે કેમકે આપ જીવ બ્રહ્મની એકતા કહો છો તે શું. બ્રહ્મને વિષે જીવના સ્વરૂપનો અંતર્ભાવ કહો છો અથવા જીવના સ્વરૂપને વિષે બ્રહ્મનો અંતર્ભાવ કહો છો. જો કદાચિત્ બ્રહ્મને વિષે જીવનો અંતર્ભાવ કહે તો જીવને બ્રહ્મરૂપ હોવાથી જીવ કર્મ ઉપાસનાનો અધિકારી ઘટી શકે નહિ. જ્યારે કર્મ ઉપાસનાનો અધિકારી નહિ ત્યારે કર્મ ઉપાસના નિષ્ફળ થઈ પડે છે, અને જો જીવના સ્વરૂપમાં બ્રહ્મનો અંતર્ભાવ કહો તો બ્રહ્મ જીવરૂપ હોવાથી જેની ઉપાસના કરીએ તે ઉપાસ્યનો અભાવ થશે. માટે ઉપાસના નિષ્ફળ થશે અને કર્મના ફળ આપવાવાળા જે પરમાત્મા તેનો અભાવ થશે. એટલે કર્મ પણ નિષ્ફળ થશે માટે જીવ બ્રહ્મની એકતા ઘટે નહિ.

ગુરુ—તેં ઘણાજ ઉત્તમ પ્રશ્ન કીધો. હવે સ્થિર ચિત્તથી એનું સમાધાન આપું છું તે સાંભળ. શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજે વાક્યવૃત્તિ નામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે:—

તત્ત્વમસ્યાદિ વાક્યોત્થં યજ્ઞીવપરમાત્મનોઃ
તાદાત્મ્યવિષયં જ્ઞાનં તદિદં મુક્તિસાધનં.

અર્થ: —તત્વમસિ આદિ મહાવાક્યના શ્રવણવડે થયેલું જે જીવાત્મા તથા પરમાત્માનું એક સ્વરૂપે જ્ઞાન અર્થાત સાક્ષાત્કાર એજ મુક્તિનું સાધન છે અને ચાર વેદનાં ચાર મહાવાક્યો પણ જીવ બ્રહ્મની એકતા પ્રતિપાદન કરે છે માટે જીવ બ્રહ્મની એકતા પ્રમાણુ યુક્ત છે. ઋગ્વેદના ઐતરેય ઉપનિષદમાં (પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ) એ મહાવાક્ય છે અને યજુર્વેદના બૃહદારણ્યક ઉપનિષદમાં (અહં બ્રહ્માસ્મિ) એ મહાવાક્ય છે. સામવેદના છાંદોગ્ય ઉપનિષદમાં (તત્વમસિ) એ મહાવાક્ય છે. અને અથર્વવેદના માન્ડુક્ય ઉપનિષદમાં (અયમાત્મા બ્રહ્મ) એ મહાવાક્ય છે માટે જીવ બ્રહ્મની એકતા સપ્રમાણુ છે. હે શિષ્ય ! તેં જે પૂર્વે શંકા કરી છે તે શંકાની નિવૃત્તિ માટે જે ઉપયોગી તત્વ છે તેને કહું છું. પંચદશીના ચિત્રદીપમાં વિદ્યારણ્યસ્વામી કહે છે કે ચિદાત્માની પારમાર્થિક એકતાનો નિશ્ચય કરવાને માટે વ્યવહાર દશામાં પ્રતીત થતા જે ભેદો છે તે જાણવા જોઈએ માટે તે ભેદો કહી દેખાડે છે.

કૂટસ્થો બ્રહ્મર્જીવેશાવિત્યેવં ચિચ્ચતુર્વિધા ।

ઘટાકાશમહાકાશૌ જલાકાશાભ્રસ્વે યથા ॥

અર્થ: —કૂટસ્થ, બ્રહ્મ, જીવ અને ઈશ એ પ્રમાણુ ચૈતન્ય ચતુર્વિધ છે, એટલે ચૈતન્ય ચાર પ્રકારનું છે જેમ ઘટાકાશ, મહાકાશ, જલાકાશ અને મેઘાકાશ એવા ભેદથી આકાશ ચાર પ્રકારનું તેમ ઉપર કહેલી રીતે ચૈતન્ય ચાર પ્રકારનું છે.

શિષ્ય—કૃપા કરીને ચાર પ્રકારના ચૈતન્યનો ભેદ લિન્ન લિન્ન સ્પષ્ટ કરી સમજાવો.

ગુરુ—કૂટસ્થ ચૈતન્ય એટલે કુટનામ મીથ્યા જે આભાસ સહિત અંતઃકરણ તે જેને આશ્રિત છે એવું જે આશ્રયરૂપ નિર્વિકાર ચૈતન્ય કૂટસ્થ ચૈતન્ય કહેવાય. એને સાક્ષી

ચૈતન્ય પણ કહે છે અને ત્વંપદનો લક્ષ્યાર્થ પણ કહે છે. અથવા કુટનામ લુહારના એરણું છે એટલે એરણુના ઉપર અનેક ઘાટો ઘડીયે છીએ પણ એરણુ જેવી ને તેવી નિર્વિકાર રહે છે તેમ સાભાસ અંતઃકરણ અનેક પ્રકારના સંકલ્પ વિકલ્પ કરે છે છતાં જે એરણુની પેઠે નિર્વિકાર રહે છે તે કૂટસ્થ કહેવાય.

શિષ્ય—જીવનું સ્વરૂપ કહો.

ગુરુ—અંતઃકરણ તથા અંતઃકરણમાં ચૈતન્યનો આભાસ અને તે આભાસ સહિત અંતઃકરણનું અધિષ્ઠાન જે કૂટસ્થ એટલે સાભાસ અંતઃકરણ સહિત ચૈતન્ય તે જીવ કહેવાય.

શિષ્ય—સુષુપ્તિમાં તો અંતઃકરણનો લય થાય છે માટે સુષુપ્તિમાં જીવના સ્વરૂપનો અભાવ થશે.

ગુરુ—સુષુપ્તિમાં અજ્ઞાનને વિશે અંતઃકરણનો લય થાય છે માટે અજ્ઞાન સ્વરૂપજ અંતઃકરણ છે એટલે અંતઃકરણ નિષ્ઠ જે ચૈતન્યનો આભાસ હોતો તે અજ્ઞાનનિષ્ઠ છે માટે જીવના સ્વરૂપનો અભાવ નથી. અર્થાત્ અજ્ઞાન રૂપ જે અવિદ્યા તેને વિશે ચૈતન્યનો આભાસ અને અવિદ્યાનું અધિષ્ઠાન કૂટસ્થ ચૈતન્ય તે જીવ કહેવાય.

શિષ્ય—ઈશ્વરનું સ્વરૂપ કહો.

ગુરુ—માયા વિષે ચૈતન્યનો આભાસ અને તે સહિત માયાનું અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય તે ઈશ્વર કહેવાય અર્થાત્ માયાઉપાધિક ચૈતન્ય તે ઈશ્વર કહેવાય. અને અવિદ્યાઉપાધિક ચૈતન્ય તે જીવ કહેવાય. માયાઉપાધિક ચૈતન્ય જે ઈશ્વર તે અંતર્યામી છે. સર્વના અંતરમાં પ્રેરણા કરે છે માટે અંત-

યામી કહેવાય છે અને સદા મુક્ત છે કેમકે તેને પોતાના સ્વરૂપમાં આવરણ નથી, માટે જન્મ મરણાદિક બંધની પણ પ્રતીતિ નથી એટલા માટે ઇશ્વર નિત્ય મુક્ત અને સર્વજ્ઞ છે. ઇશ્વરની ઉપાધિ જે માયા તે શુદ્ધ સત્વ પ્રધાન છે અર્થાત્ રજોગુણ અને તમોગુણને દબાવી પ્રધાનરૂપે રહેવાવાળો જે સત્વગુણ છે તે સત્વગુણ પ્રધાન માયા ઇશ્વરની ઉપાધિ હોવાથી તેને વિશે ચૈતન્યનો જે આભાસ છે તે આભાસને આવરણ નથી માટે ઇશ્વર મુક્ત છે ને સર્વજ્ઞ છે. અહિંયા રહસ્ય એ છે કે અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય તો જીવ અને ઇશ્વર બંનેના સ્વરૂપ વિશે બંધ મોક્ષ ભેદથી રહિત આકાશની પેઠે એકરસ છે, પરંતુ આભાસ અંશમાં બંધમુક્ત છે, જે આભાસ અંશમાં આવરણ છે તેને બંધ છે અને જે આભાસમાં આવરણ નથી તે મુક્ત છે. ઇશ્વરના આભાસ અંશમાં આવરણ નથી માટે ઇશ્વર સદા મુક્ત છે. જીવના આભાસ અંશમાં આવરણ છે માટે જીવને બંધ છે, કેમકે જે અવિદ્યા અંશમાં ચૈતન્યના આભાસને જીવ કહ્યો તે અવિદ્યાને આવરણ કરવાનો સ્વભાવ છે કેમકે મલીન સત્વ પ્રધાન અવિદ્યા છે, અર્થાત્ રજોગુણ અને તમોગુણથી દબેલો જે સત્વગુણ તે મલીન સત્વગુણ કહેવાય, તે મલીન સત્વ પ્રધાન અવિદ્યા અથવા અજ્ઞાન તે જીવની ઉપાધિ છે. માટે જીવની ઉપાધિ જે અવિદ્યા છે તેમાં રજોગુણ તમોગુણની અધિકતા હોવાથી એ અવિદ્યામાં જે આભાસ અંશ જીવનો છે તેને તે અવિદ્યા સ્વરૂપનું આવરણ કરે છે, માટે જીવને બંધન છે અને ઇશ્વરમાં નહિ. અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય સહિત માયામાં આભાસરૂપ ઇશ્વર તે

તત્પદનો વાચ્ય છે અને કેવળ અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય તત્પદનો લક્ષ છે. અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય સહિત માયામાં જે આભાસરૂપ ઈશ્વર તે જગતની ઉત્પત્તિ પાલન અને સંહાર કરે છે. પણ અધિષ્ઠાનરૂપ જે ચૈતન્ય તે તો આકાશની પેઠે અસંગ છે, માટે અધિષ્ઠાન ચૈતન્યમાં સત્તા સ્ફૂર્તિ વગર બીજું કોઈ પણ ઐશ્વર્ય નથી.

શિષ્ય—બ્રહ્મનું સ્વરૂપ કહો.

ગુરુ—બ્રહ્માંડની અંદર અને બહાર જે એક રસ પરિપૂર્ણ ભરપૂર ચૈતન્ય છે તે બ્રહ્મ કહેવાય. જેમ મહાકાશ સર્વ પદાર્થની અંદર અને બહાર એકરસ રહેલું છે તેમ આકાશની પેઠે જે પરિપૂર્ણ વ્યાપક ચૈતન્ય તે બ્રહ્મ કહેવાય. અને માયા વિશિષ્ટ ચૈતન્ય તે ઈશ્વર કહેવાય. તે બ્રહ્મ શબ્દનો વાચ્યાર્થ છે અને માયા રહિત શુદ્ધ ચૈતન્ય તે બ્રહ્મ શબ્દનો લક્ષ્યાર્થ છે. હે શિષ્ય ! ચાર પ્રકારનાં જે ચૈતન્ય કહ્યાં તેમાં જીવના સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ છે તે પુણ્ય પાપ કરે છે અને તેનું ફળ ભોગવે છે. અને કૂટસ્થ અસંગ છે. માટે પ્રથમ જે તે શંકા કરી છે કે બુદ્ધિરૂપી વૃક્ષમાં બે પક્ષી છે એક પરમાત્મા અને જીવ. તેનું સમાધાન આપ્યું. પરમાત્મા અને જીવનું ગ્રહણ નથી પણ આભાસ અને કૂટસ્થનું ગ્રહણ કરેલું છે. કૂટસ્થ પ્રકાશમાન છે અને આભાસ પુણ્યપાપનું ફળ સુખ દુઃખ ભોગવે છે. સારાંશ એ છે જે જીવના સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ છે તે પુણ્ય પાપ કર્મ કરે છે અને તેનું ફળ ભોગવે છે, અને ઈશ્વરના સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ છે તે

પુણ્ય પાપરૂપ કર્મનું ફળ આપે છે, અને જીવ ઇશ્વરના સ્વરૂપમાં જે ચૈતન્ય છે એટલે જીવના સ્વરૂપમાં અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય કૂટસ્થ અને ઇશ્વરના સ્વરૂપમાં અધિષ્ઠાન ચૈતન્ય જે શુદ્ધ બ્રહ્મ તેમાં કશો વ્યવહાર નથી તે બંને અસંગ છે. હે શિષ્ય ! પૂર્વના પ્રસંગમાં તેં જે પ્રશ્ન કર્યો હતો તેનો ઉત્તર આપ્યો. તેં કહ્યું હતું કે એક વૃક્ષમાં બે પક્ષી છે એક ભોક્તા અને બીજો ભોક્તા નથી અર્થાત્ અસંગ છે માટે જીવ બ્રહ્મની એકતા બંને નહિ તેનો ઉત્તર આપ્યો. આ ઠેકાણે જીવ બ્રહ્મનું ગ્રહણ નથી પણ કૂટસ્થ અને બુદ્ધિમાં જે આભાસ તેનું ગ્રહણ છે માટે બુદ્ધિમાં જે આભાસ તે ભોક્તા છે અને કૂટસ્થ અસંગ છે. વળી તેં કહ્યું હતું કે જીવ તો કર્મ ઉપાસના કરે છે ને ઇશ્વર તેનું ફળ આપે છે તેનો પણ ઉત્તર આપ્યો, કેમકે કર્મ કરનાર જીવ નથી અને ફળ આપનાર ઇશ્વર નથી પણ જીવના સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ તે કર્મ કરે છે અને ઇશ્વર સ્વરૂપમાં જે આભાસ અંશ છે તે ફળ આપે છે. અને જીવ ઇશ્વરના સ્વરૂપમાં ચૈતન્યરૂપ અધિષ્ઠાન છે તે ઘટાકાશ મહાકાશની પેઠે ભેદ રહિત છે માટે જીવ ઇશ્વરની એકતા બંને છે, એટલા માટે હું બ્રહ્મ છું એમ નિશ્ચય કર અર્થાત્ અહં શબ્દાર્થમાં જે લક્ષ્યાર્થ રૂપ કૂટસ્થ અસંગ ચૈતન્ય તેજ ઇશ્વર શબ્દાર્થમાં લક્ષ્યાર્થરૂપ અસંગ શુદ્ધ બ્રહ્મ ચૈતન્ય છે.

શિષ્ય—તત્વમસિ એ ત્રણ પદ યુક્ત જે વાક્ય છે તેનો અર્થ સમજાવો.

ગુરુ—સામવેદના છાન્દોગ્ય ઉપનિષદમાં ઉદાલક મુનિએ પોતાના

પુત્રને આ જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લયનું કારણ જે ઇશ્વર તે સમજાવી પછી કહ્યું કે તત્ત્વમસિ એટલે જગતની ઉત્પત્તિ કરવાવાળો જે સર્વ શક્તિમાન અને સર્વજ્ઞતાદિ ધર્મવાળા જે ઇશ્વર તે ત્વં એટલે તું. અદ્વ્ય શક્તિ અને અદ્વ્યજ્ઞતાદિ ધર્મવાળો જે જીવ તે અસિ એટલે છે અર્થાત્ તે તું છે. એમ કહેવાથી ઇશ્વર જીવની એકતા વાચ્યાર્થથી કહી હોય એમ પ્રતીતિ થઈ તો તે બંને નહીં કેમકે સર્વ શક્તિ અને અદ્વ્ય શક્તિ, સર્વજ્ઞ અને અદ્વ્યજ્ઞ વિભુ, અને પરિ છિન્ન સ્વતંત્ર અને પરતંત્ર, પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ, માયા જેને આધીન અને અવિદ્યા મોહિત એવા વિરોધી ધર્મવાળા બંને એકજ છે એ કહેવું તો અગ્નિ શીતળ છે એમ કહેવા સરખુંજ છે. માટે આ સ્થળે વાચ્યાર્થથી એકતા કહેવામાં તાત્પર્ય નથી પણ લક્ષણાથી લક્ષ્યાર્થમાં એકતા કહેવાનો અભિપ્રાય છે એમ વિચારી લક્ષણાવૃત્તિથી લક્ષ્યાર્થમાં એકતાનો નિશ્ચય કરી લીધો.

શિષ્ય—લક્ષણા કેટલા પ્રકારની છે તે કૃપા કરીને કહો.

ગુરુ—૧ જહદ્, ૨ અજહદ્ અને ૩ ભાગત્યાગ એમ ત્રણ પ્રકારની લક્ષણા છે અને ભાગત્યાગ લક્ષણાને જહદ્ જહદ્ લક્ષણા પણ કહે છે.

શિષ્ય—કૃપા કરીને જહદ્ લક્ષણા સમજાવો.

ગુરુ—જેમ કેઈએ કહ્યું કે ગંગાયાં ઘોષઃ અર્થઃ—ગંગામાં ગાયનો વાડો છે. એવું સાંભળનાર નિશ્ચય કરે છે કે ગંગામાં ગાયનો વાડો હોય નહીં માટે કીનારાપર લક્ષણાથી ગાયનો વાડો છે એમ નિશ્ચય કરે છે. સારાંશ

એટલો છે કે વાક્યથી જણાતો જે અર્થ તેનો ત્યાગ કરી વાક્યાર્થની સાથે સંબંધ રાખનારનું જ્યાં ગ્રહણ થાય તે જહદ્ લક્ષણ કહેવાય.

શિષ્ય—અજહદ્ લક્ષણનો અર્થ સમજાવો.

ગુરુ—જેમ કોઈ એ કહ્યું કે, શ્વેતોઘાવતિ અર્થ:—શ્વેત દોડે છે એ વાક્યમાં શ્વેત ગુણને દોડવું એ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વિરુદ્ધ છે. માટે શ્વેત શબ્દની શ્વેત ગુણયુક્ત ઘોડાને વિશે જે પ્રવૃત્તિ એટલે શ્વેત ઘોડો દોડે છે તે અજહદ્ લક્ષણ કહેવાય. સારાંશ એ છે કે વાક્યથી જણાતો જે અર્થ તે અર્થને નહિ ત્યાગતાં તે અર્થની સાથે સંબંધ રાખનારનું જ્યાં ગ્રહણ થાય ત્યાં અજહદ્ લક્ષણ કહેવાય.

શિષ્ય—ભાગ ત્યાગ લક્ષણ સમજાવો.

ગુરુ—જેમ કોઈ એ કહ્યું કે, સોયંદેવદત્તઃ અર્થ:—તે આ દેવદત્ત છે. એ વાક્યમાં તત્ (તે) પદનો મુખ્ય અર્થ જે તે દેશકાલ વિશિષ્ટ એટલે તે દેશકાળમાં સ્થિત તથા અયંપદનો મુખ્ય અર્થ જે આ દેશકાળ વિશિષ્ટ એટલે આ દેશકાળમાં સ્થિત એ બંનેની એકતા સંભવતી નથી, માટે તે દેશકાળ અને આ દેશકાળ વિશિષ્ટપણાને ત્યાગી કેવળ દેવદત્તના શરીરમાંજ તત્પદની તથા અયંપદની પ્રવૃત્તિ તે ભાગત્યાગ લક્ષણ કહેવાય. સારાંશ એ છે જે વાક્યથી જણાતા અર્થમાં જે વિરોધ આવે તે વિરોધી ભાગને ત્યાગી અવિરોધી ભાગનું ગ્રહણ જ્યાં થાય તે ભાગત્યાગ લક્ષણ કહેવાય. જેમ કોઈ એ કહ્યું કે નારિયેલ ખાવો ત્યાં નારિયેલ શબ્દનો અર્થ એકલું કોપરું

નથી તેમ એકલી કાચલી પણ નથી પણ કોપરું અને કાચલી એ બંને મળીને નારિયેલ કહેવાય ત્યારે ત્યાં ખાનાર માણસ જેમ વિરોધી ભાગ જે કાચલી તેનો ત્યાગ કરી અવિરોધી ભાગ જે કોપરું તેનું ગ્રહણ કરે છે. આ સ્થળે પણ ભાગત્યાગ લક્ષણાથી જેમ નારિયેલ ખાવું સિદ્ધ થાય છે તેમજ તત્ત્વમસિ એ વાક્યમાં પણ ભાગ ત્યાગ લક્ષણાથી જીવ ઇશ્વર બંને એક છે એમ સિદ્ધ થાય છે કેમકે તત્ત્વપદનો વાચ્યાર્થ જે ઇશ્વર અને ત્વંપદનો વાચ્યાર્થ જે જીવ એની એકતા વાચ્યાર્થથી ઘટી શકે નહીં. કેમકે વિરોધી ધર્મ વાચ્યાર્થમાં રહેલો છે માટે વાચ્યાર્થમાં જે અવિરોધી ભાગ તેનું ગ્રહણ કરવાથી જીવ ઇશ્વર એક છે એમ સિદ્ધ થાય છે માટે તત્ત્વપદમાં વિરોધી ભાગ માયા અને સર્વજ્ઞતાદિ ધર્મો અને ત્વંપદમાં વિરોધી ભાગ અવિદ્યા અને અદ્વૈતજ્ઞતાદિ ધર્મો તે બંનેનો ત્યાગ કરી અવિરોધી ભાગ ચૈતન્ય માત્ર એક છે એમ ભાગ ત્યાગ લક્ષણાથી ઘટી શકે છે.

શિષ્ય—તત્ત્વમસિ વાક્યથી થનારું જે જીવબ્રહ્મની એકતાનું જ્ઞાન એ જ્ઞાનનું ક્ષણ શું છે તે કૃપા કરીને કહો.

ગુરુ—વિવેક ચુડામણી નામના ગ્રંથમાં શ્રી શંકરાચાર્ય સ્વામી એ કહ્યું છે કે:—

પરાવરૈકત્વવિવેકવહ્નિર્દહત્યવિદ્યાગહનં હ્યરોષમ્ ।

કિં સ્યાત્પુનઃ સંસરણસ્ય બીજમદ્વૈતભાવં સમુપેયુષોઽસ્ય ॥

અર્થ:—જીવ અને બ્રહ્મની એકતા જાણવા રૂપ અગ્નિ સઘળા અવિદ્યા રૂપી વનને બાળી નાખે છે એટલે પછી અદ્વૈત ભાવને

પામેલા પુરૂષને ફરીવાર સંસાર પ્રાપ્ત થવાનું બીજ શું રહ્યું ? કાંઈપણ ન રહ્યું. અને કૃષ્ણ પરમાત્માએ ભગવદ્ગીતાના ૪ થા અધ્યાયના સાડત્રીસમા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે,

યથૈધાંસિ સમિદ્ધોઽગ્નિર્ભસ્મસાત્કુરુતેઽર્જુન ।

જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વ કર્માણિ ભસ્મસાત્કુરુતે તથા ॥

અર્થ:—હે અર્જુન, જેમ અત્યંત સળગેલો અગ્નિ ઘણા કાષ્ટને પણ બાળીને રાખ કરી નાખે છે તેમ હું બ્રહ્મ છું એ પ્રકારનો આત્મજ્ઞાન રૂપી અગ્નિ સર્વ પુણ્ય પાપ રૂપ કર્મોને ભસ્મીભુત કરી નાખે છે અર્થાત તે જ્ઞાન રૂપ અગ્નિ પુણ્ય પાપ રૂપ કર્મના કારણ ભૂત અજ્ઞાનનો નાશ કરીને તે કર્મનો પણ નાશ કરે છે.

ભિદ્યતે હૃદયગ્રન્થિસ્થિચ્છિદ્યન્તે સર્વ સંશયાઃ ।

ક્ષીયન્તે चास्यकर्माणि तस्मिन्द्रष्टે परावરે ॥

અર્થ:—તે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે ત્યારે આત્મ અનાત્માની અધ્યાસ રૂપ ગ્રંથી ભેદાઈ જાય છે. સર્વ સંશય છેદાઈ જાય છે અને પ્રારબ્ધ કર્મને છોડી બીજાં સઘળાં કર્મ ક્ષય પામી જાય છે.

શિષ્ય—કર્મ કેટલા પ્રકારનાં છે તે કૃપા કરી સમજાવો.

ગુરુ—કર્મ ત્રણ પ્રકારનાં છે. સંચિત, ક્રિયામાણ અને પ્રારબ્ધ. સંચિત એટલે અનેક જન્મમાં કરેલાં જે પુણ્ય પાપરૂપ કર્મો જે કર્મો ફળ આપવા વગર સંચય રૂપે રહ્યાં છે તે સંચિત, અને અનેક જન્મમાં કરેલાં જે કર્મો તે કર્મોમાંથી જે કર્મોનું ફળ કે જે આ શરીર તથા સુખ દુઃખાદિ ભોગ ભોગવવા માટે નિર્માણ થયું તે પ્રારબ્ધ કર્મ કહેવાય અને આ વર્તમાન શરીરથી જે પુણ્ય પાપાદિક ક્રિયા થાય છે તે ક્રિયામાણ કર્મ કહેવાય.

શિષ્ય—કૃપાળુ આપ કહો છો કે જ્ઞાનથી કર્મોનો નાશ થાય છે તો પછી પ્રારબ્ધ કર્મ કેમ રહ્યું ?

ગુરુ—જ્ઞાન અજ્ઞાનનો વિરોધી છે માટે જ્ઞાનથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થાય છે અને તે અજ્ઞાન નિવૃત્ત થયા પછી પ્રારબ્ધ તો ભોગવેથીજ નિવૃત્ત થાય છે. જ્ઞાન પ્રારબ્ધનો વિરોધી નથી કેમકે જો જ્ઞાન થવાથી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિની સાથેજ જો પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થઈ જાય તો આ શરીરાદિકની સ્થિતિ બને નહીં માટે જ્ઞાનના સંપ્રદાયનો ઉચ્છેદ થઈ જાય, કેમકે જેને જ્ઞાન થયું તેનું તો પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થયું એટલે શરીરાદિનો અભાવ થયો અને શરીરાદિકના અભાવથી જ્ઞાનના ઉપદેશકર્તા આચાર્યોનો પણ અભાવ થયો. માટે પ્રથમજ જ્ઞાનનો ઉપદેશ કર્તા આચાર્યજ નથી એવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો, માટે પ્રારબ્ધ કર્મ ભોગવેથી નિવૃત્ત થાય છે એમ માનવાથી જ્ઞાનના ઉપદેશ કર્તા આચાર્યો તથા જ્ઞાનના સંપ્રદાયનો પણ ઉચ્છેદ થાય નહીં. હે શિષ્ય, આ સમાધાન સ્થૂળ બુદ્ધિવાળા પુરૂષોને માટે કહ્યું અને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિવાળા પુરૂષોને માટે બીજું સમાધાન કહ્યું છું તે સાંભળ. હે શિષ્ય, જ્ઞાનથી જે અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનના કાર્યોની નિવૃત્તિ કહી તે નિવૃત્તિ, એટલે જ્ઞાન થવાથી આ શરીરાદિક તથા પ્રતીત થતું વિશ્વ એની અત્યંતજ અપ્રતીતિ થવી એમ નથી. પંચદશીના ચિત્રદ્વીપમાં ૧૩ માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:—

નાઽપ્રતીતિસ્તયોર્બાધઃ કિન્તુ મિથ્યાત્વનિશ્ચયઃ ।

નોચેત્સુષુતિમૂર્છાદૌ મુચ્યેતાઽયત્નતો જનઃ ॥

અર્થ:—તે જીવ અને જગતનો બાધ એટલે તે બંનેની અપ્રતીતિ ન સમજવી. કિન્તુ તે જીવ તથા જગતનો બાધ એટલે મિથ્યાત્વ નિશ્ચય એજ તેનો બાધ સમજવાનો છે. જે આમ ન માને તો સુષુપ્તિમાં તથા મૂર્છાદિક દશાઓમાં સર્વજનો અચત્નથીજ વગર પરિશ્રમેજ મુક્ત થઈ જાય. અભિપ્રાય એવો છે કે સુષુપ્તિ, મૂર્છા, મરણ, પ્રલય ઇત્યાદિક સ્થિતિને વીશે વગર પ્રયત્ને પોતાની મેળેજ દ્વૈત પ્રતીતિનો અભાવ છે તો તેટલા માત્રથીજ તત્વજ્ઞાન વિના મુક્તિ થવાનો પ્રસંગ આવી પડશે. માટે હે શિષ્ય આ સ્થળે નિવૃત્તિ એટલે મિથ્યાત્વ નિશ્ચય છે માટે જેને જ્ઞાન થયું તેને અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવાથી અજ્ઞાનના કાર્યોમાં મિથ્યાત્વ નિશ્ચય થયો, માટે સર્વ કર્મો સંચિત, ક્રિયમાણ અને પ્રારબ્ધ એ ત્રણે કર્મોની નિવૃત્તિ થઈ. સારાંશ એ છે જે જેમ આ શરીરાદિકમાં તથા પ્રપંચમાં મિથ્યાત્વ નિશ્ચય છે તેમજ પ્રારબ્ધાદિકમાં પણ મિથ્યાત્વ નિશ્ચય છે. માટે મિથ્યાત્વ નિશ્ચય રૂપ નિવૃત્તિ ત્રણે કર્મોની સમજવી.

શિષ્ય—મહારાજ આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા સંસારને તમે અસત્ય કહો છો તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી વિરૂદ્ધ છે.

ગુરુ—

સંસારઃ સ્વપ્નતુલ્યોહિ રાગદ્વેષાદિસંકુલઃ ।

સ્વકાલે સત્યવત્માતિ પ્રબોધેઽસત્યવત્ભવેત્ ॥

અર્થ—જેમ સ્વપ્ન મિથ્યા છતાં પણ નિદ્રાના સમયમાં સત્ય જેવું લાગે છે પરંતુ જાગૃત અવસ્થામાં એમની મેળેજ ખોટું થઈ જાય છે, તેમ રાગ દ્વેષાદિ દોષ વડે ભરપુર સંસાર મિથ્યા છે તથાપિ અજ્ઞાન અવસ્થામાં સત્ય સરખો લાગે છે. માટે હે શિષ્ય

જેને જ્ઞાન વડે અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થઈ તેને આ પ્રતિત થતો સંસાર સત્ય ભાસતો નથી પણ મિથ્યા છે એમજ સમજે છે.

શિષ્ય—અજ્ઞાનને નાશ કરનારી વૃત્તિ જ્ઞાનનો વિષય બ્રહ્મથી અભિન્ન આત્મા એમ બે વસ્તુ હોવાથી દ્વૈતની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગુરુ—

અજ્ઞાનકલુષં જીવં જ્ઞાનાભ્યાસાદ્દિ નિર્મલમ્ ।

કૃત્વાજ્ઞાનં સ્વયં નશ્યેજ્જલં કતકરેણુવત્ ॥

અર્થ:—જેમ હોળા પાણીમાં નાખેલું નિર્મળી ફળનું ચૂર્ણ (કતકરેણું) પાણીનો મેલ કાપી પોતે પણ નીચે બેસી જાય છે તેમ મહા વાક્ય જન્ય બ્રહ્મથી અભિન્ન આત્માને વિષય કરનાર વૃત્તિજ્ઞાન પણ તેના અભ્યાસની પરિપાક અવસ્થાએ હું કર્તા છું ભોક્તા છું એ પ્રકારના જીવના અજ્ઞાનરૂપ મેલનો નાશ કરી પોતે વૃત્તિજ્ઞાન પણ નાશ પામે છે. માટે વૃત્તિજ્ઞાન વડે દ્વૈતની પ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે હે શિષ્ય ! જ્ઞાનને પરિપક્વ કરવા માટે નિરંતર શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરવું એ જ્ઞાસુને ઘણુંજ ઉપયોગી છે.

શિષ્ય—શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસનનો અર્થ સમજાવો.

ગુરુ—શ્રવણ એટલે વેદાંત વાક્યોના તાત્પર્યનો નિશ્ચય તે શ્રવણ કહેવાય અને નિશ્ચય કરેલો જે જીવ બ્રહ્મનો અભેદરૂપ તાત્પર્ય તેનું યુક્તિપૂર્વક ચિંતન કરવું તે મનન કહેવાય, તે યુક્તિ એ છે કે જો મારા આત્માથી બ્રહ્મ ભિન્ન હોય તો જેમ ઘટ મારા આત્માથી ભિન્ન છે માટે તે જડ છે તેમ જો બ્રહ્મ મારા આત્માથી ભિન્ન હોય તો ઘટની પેઠે જડ

હોવો જોઈએ, અને બ્રહ્મથી આત્મા ભિન્ન હોય તો બ્રહ્મથી ભિન્ન સંપૂર્ણ પ્રપંચ અસત્ જડ દુઃખરૂપ છે તેમ મારો આત્મા પણ અસત્ જડ દુઃખરૂપ હોવો જોઈએ પણ તેમ નથી. આત્મા સદ્રૂપ, ચિદ્રૂપ અને આનંદરૂપ છે. માટે આત્મા અને બ્રહ્મનો અભેદજ છે એમ યુક્તિપૂર્વક અભેદ ચિંતન કરવું તે મનન કહેવાય. અને નિદિધ્યાસન એટલે અનાત્માકાર વૃત્તિને ત્યાગ કરી બ્રહ્માકાર વૃત્તિનો નિરંતર પ્રવાહ તે નિદિધ્યાસન કહેવાય છે, અને નિદિધ્યાસનની પરિપાક અવસ્થા તેનેજ સમાધિ કહે છે. અર્થાત નિદિધ્યાસનમાં ત્રિપુટીનું ભાન રહે છે. ધ્યાતા ધ્યાન અને ધ્યેયરૂપ ત્રિપુટીના ભાનયુક્ત જે વૃત્તિ તે નિદિધ્યાસન અથવા સવિકલ્પ સમાધિ અથવા નિર્ગુણ ધ્યાન પણ કહેવાય છે, અને ધ્યાતા ધ્યાન અને ધ્યેયરૂપ ત્રિપુટીના ભાન રહિત વૃત્તિની સ્થિતિ તે નિર્વિકલ્પ સમાધિ કહેવાય છે.

શિષ્ય—પ્રભુ ! તત્વના સાક્ષાત્કારવાળા જ્ઞાની પુરૂષોનાં લક્ષણ કૃપા કરીને સમજાવો.

ગુરુ—શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના બીજા અધ્યાયમાં જે સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણો શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માએ કહ્યાં છે તે લક્ષણયુક્ત તત્વસાક્ષાત્કારવાળા જ્ઞાની પુરૂષો હોય છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના બીજા અધ્યાયના ૫૫ માં શ્લોકમાં પ્રથમ સ્થિતપ્રજ્ઞની જે સમાધિ સ્થિતિ કહી છે તે સાંભળ.

प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥

અર્થ:—હે પાર્થ, જ્યારે પોતાના મનમાં રહેલા સર્વ કામોને

ત્યાગ કરે છે તથા આત્માને વિષે આત્માવડેજ તુષ્ટ થાય છે ત્યારે તે સમાધિસ્થ પુરૂષ સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે તત્ત્વજ્ઞાની સ્થિતિવાળો હોય છે. અને સમાધિ સ્થિતિના ઉત્થાનકાળમાં જે લક્ષણયુક્ત જ્ઞાનવાન પુરૂષો રહે છે તે સાંભળ.

દુઃસ્વેષ્વનુદ્વિગ્નમનાઃ સુસ્વેષુ વિગતસ્પૃહઃ ।

વીતરાગભયક્રોધઃ સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે ॥

અર્થ:—દુઃખોમાં ઉદ્વેગ રહીત મનમાળો અને વિષય સુખોમાં સ્પૃહા વિનાનો રાગ ભય અને ક્રોધ જેના નિવૃત્ત થયેલાં છે એવો મનનશીલ પુરૂષ સ્થિતપ્રજ્ઞ કહેવાય છે, આ પ્રમાણે તત્ત્વજ્ઞાની ઉત્થાનકાળ એટલે વહેવારકાળમાં ઉક્ત લક્ષણયુક્ત હોય છે. હે શિષ્ય ! જે શ્લોકવડે જે સ્થિતિ જ્ઞાનવાનની કહી તે સ્થિતિવાળાને જીવન્મુક્ત પુરૂષ કહે છે. માટે તારે હવે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પછી જીવન્મુક્ત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી એજ તારા જ્ઞાનનું દષ્ટ કૃણ છે કેમકે વિવેક ચૂડામણીમાં શ્રી શંકરાચાર્ય સ્વામીજીએ કહ્યું છે કે:—

વિજ્ઞાતબ્રહ્મતત્ત્વસ્ય યથાપૂર્વં ન સંસૃતિઃ ।

અસ્તિ ચેન્ન સ વિજ્ઞાતબ્રહ્મભાવો બહિર્મુખઃ ॥

અર્થ:—જેણે બ્રહ્મનું તત્ત્વ જાણેલું હોય તેને સંસાર આગળના જેવો રહેજ નહિ. અને જો આગળના જેવો રહે તો તેને બ્રહ્મ તત્ત્વથી અજાણ અને બહિર્મુખ સમજવો. એટલા માટે તારે જીવન્મુક્ત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી જેથી પૂર્વની પેઠે તારામાં સંસારીત્વ-પાણું ઘટે નહિ પણ કૃણ પરમાત્માએ ૫૫-૫૬ એ જે શ્લોકવડે જે સ્થિતિ કહી તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી જીવન્મુક્ત થા. મહાપુરૂષોએ કહ્યું છે કે,

જીવન તનમે પ્રાણ હૈ, મુક્ત ભયો અહંકાર,

જીવનમુક્ત સો જાણીએ, વેદ વચન અનુસાર.

અર્થ:—પ્રાણવડે કરીને આ શરીર જીવે છે અને જેનો અહંકાર મુક્ત થયો છે તે પુરૂષ જીવન્મુક્ત છે એમ વેદ પોકારીને કહે છે, માટે નિઃશેષ અહંકારની નિવૃત્તિરૂપ જીવન્મુક્તિ પ્રાપ્ત કર. જેણે જીવન્મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી તેણે વિદેહમુક્તિ પણ પ્રાપ્ત કરી.

દોહરો

યહી સનાતન નેમ હે, મૃતક તરે જળમાંહી;
જીવન મૃત ભવ જળ તરે, યામે સંદેહ નાહી.

અર્થ:—આ સનાતન નેમ છે કે મુકદ્દમ જળમાં તરે છે ડુબતું નથી, તેમજ જીવન્મુક્ત એટલે પ્રાણવડે જીવે છે અને બ્રહ્મ અભ્યાસવડે સૂક્ષ્મવાસના અને સૂક્ષ્મ અહંકાર જેનો મુક્ત થયો છે તે જીવન્મુક્ત પુરૂષ આ સંસારરૂપ સમુદ્રને તરે છે, એમાં જરા પણ સંદેહ નથી. કૃષ્ણ પરમાત્માએ બીજા અધ્યાયના ૭૨ માં શ્લોકમાં કહ્યું છે કે:—

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।

स्थित्वाऽस्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥

અર્થ:—હે પાર્થ, આ બ્રહ્મ વિષય સ્થિતિ છે એને પામીને મોહ પામતો નથી. આ સ્થિતિમાં અંત્ય અવસ્થા વિષે રહીને પણ બ્રહ્મ નિર્વાણને પામે છે. સારાંશ એ છે જે બ્રહ્મ નિષ્ઠારૂપ સ્થિતિને જે પુરૂષ પામે છે તે પુરૂષ કોઈ વખતે પણ મોહને પામે નહિ અને બ્રહ્મનિષ્ઠારૂપ સ્થિતિમાં જે કોઈ પુરૂષ અંત્ય અવસ્થાને વિષે પણ સ્થિત રહે તો તે પુરૂષ પણ બ્રહ્મ નિર્વાણને અર્થાત બ્રહ્મને વિશેષ આનંદ પામે છે. તો પછી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મરણ પર્યંત બ્રહ્મનિષ્ઠારૂપ સ્થિતિમાં રહે તો તે પુરૂષ વિદેહમુક્તિ પ્રાપ્ત કરે એમાં જરા પણ સંદેહ નથી.

ભાગ પાંચમો

કુંડલીઆ

ધારૂં ચરણુ રજ શ્યામકી, ગુરુ ગોવિંદ એક સ્વરૂપ,
અભય દાન દિય દીનક, ઉપમા અહો અનુપ;
ઉપમા અહો અનુપ, પૂરણુ ચિદ્ધન એક સત્તા,
મન વાણી અધ્યસ્ત, આપ અધ્યસ્ત કે અત્તા;
ડાહ્યો કહે દીલ માંય, વિગત ભ્રમ મોહ અંધારૂં,
અહં સચ્ચીદાનંદ, આત્મા ઉરમે ધારૂં—૧

અમર પદકા પાવના, મત સમજો મુક્તિલ,
ચિત્ત શુદ્ધિ વૈરાગ દ્રઢ, સાધન સાધે સહેલ;
સાધન સાધે સહેલ, કરે સદ્ગુરૂકી સેવા,
પાવે પૂરણુ જ્ઞાન, અવિચળ આતમ દેવા;
ડાહ્યો કહે દીલ માંય, તજો જગમે મેરા યહ વમર,
સ્વયં સચ્ચીદાનંદ, નિત્ય પ્રાપ્તપદ અમર—૨

અંતર બાહેર ઉર્ધ્વઅધ, પૂરણુ ચિદ્ધન એક,
કલિપત નામાકાર, ભાસે ભાવ અનેક;
ભાસે ભાવ અનેક, મીશ્રીમે જોસે લશ્કર,
તરંગ ફેન બુદ્ધ બુદ્ધ, જલમે જ્યોં ભાસે ચક્રર;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, અનુગત વસ્તુ સ્વતંતર,
સોહી સત ચિદાનંદ, આત્મા બાહેર અંતર—૩

જીવ હુવા પૂજત ફીરે, ઉપજો ક્યોં આનંદ,
ઉપજો સો આનંદ વિનાશી, મર્મ સમજ મતિમંદ;
મર્મ સમજ મતિમંદ, આત્મસુખ સદા અવિનાશી,

ચીનો પૂરણુ બ્રહ્મ, તજી તન તીન વિનાશી;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, આપકો લખલે શિવ,
કરી અવિદ્યા નાશ, કીયા હે જીસને જીવ—૪

ચહો ચેન જો ચિત વિશે, કરો અંતર આરામ,
તજો વિષયકી કામના, ભાસે સુખમય ધામ;
ભાસે સુખમય ધામ, અસત જડ દુખ તે ન્યારા,
વિત્ત પુત્ર તનુ અક્ષતે, સદા પ્રાણુ તે પ્યારા;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, ફેર ક્યોં સુદ્રાનંદમે વહો,
કરો અંતર આરામ, ચેન જો ચિતમે ચહો—૫

રંગ ચહ્યા છૂપે નહિ, બેન નેન પૈછાન,
બાહીર મન ડોલે નહિ, અંતર મુખ અવસાન;
અંતર મુખ અવસાન, પાન બ્રહ્માનંદ રસકો,
તુટી વાસના તીન, મિલ્યો પૂની ચિંતા ચરકો;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, પૂરણુ જો હુવા નિસંગ,
બેન નેન પૈછાન, ચહ્યા સો છૂપે ન રંગ—૬

અહો લિજત નર જન્મકી, મીલે ન વારંવાર,
તીન છળા લાગ કર, પૂરણુ બ્રહ્મ વિચાર;
પૂરણુ બ્રહ્મ વિચાર, મીટે ભવ ચક્કર વ્યાધિ,
પાવે જીવન મુક્તિ, સદા સુખ સહજ સમાધિ;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, નિરંતર નિગ્મનંદમે રહો,
મીલે ન વારંવાર, નર જન્મકી લિજત અહો—૭

બહોત ગઈ થોડી બી, થોડી બી અબ જાય,
પૂરણુમે પ્રીતિ કરો, દ્રષ્ટ દુઃખ મીટ જાય;
દ્રષ્ટ દુઃખ મીટ જાય, પાય બ્રહ્માનંદ પદકો,
કરીલે કાલ વ્યતીત, ચિતમે રહે ન ખટકો;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, પ્રગટે જન્મ અંતર જ્યોત,
કયા રહી કયા ગઈ, કયા થોડી કયા બહોત—૮

મન મૂળા મુખાત હે, અહો ભઈ અળ રેન,
 દીપક દ્રષ્ટિ નષ્ટ ભઈ, ધૂમ મચાવો એન;
 ધૂમ મચાવો એન, ફીરો અળ હોય સ્વતંતર,
 સોએ સખી સરદાર, કાટકે ખાવો અંખર;
 સોએ સખી સરદાર, કાટકે ખાવો અંખર;
 ડાહ્યો કહે દીલ માય, વિવેકી જાગે જન,
 જલે જ્યોત વિજાન, લૂકા રહેશે મૂળા મન—૯

મન કૌવા બદમાસ તું, ઉચ્છિષ્ટ જહાં તહાં ખાય,
 નિજ ઘર અમૃત પાનકો, લાગી ચર્મકો ચહાય;
 લાગી ચર્મકો ચહાય, શીરે નિશદીન હોકે કંગલા,
 તેગ ઘર તું દેખ, અહો આનંદ અંગલા;
 ડાહ્યો કહે દીલ માય, પડ્યા જે કીચમે કંચન,
 લાગ કીચકો સંગ, એઠ હંસહી હોકે મન—૧૦

નારાયણ નિજ રૂપકો, સુમર લે વારંવાર,
 ખીના પરિશ્રમ પાર હોય, યહી સાર સંસાર;
 યહી સાર સંસાર, અહર્નિશ સંત પુકારે,
 ગુરૂ જ્ઞાન ધર ધ્યાન, ઉતરજી પાર કીનારે;
 ડાહ્યો કહે દીલ માય, કરલે બ્રહ્મ પારાયણ,
 સુમરલે વારંવાર, નિર્મળ નિજરૂપ નારાયણ—૧૧

સુ સેવન કર સર્વદા, નાશે કર્મ ઓર કલેશ,
 કુ કુબળકો નાશ કર, પાવે પદ અમરેશ;
 પાવે પદ અમરેશ, સદા મન શાન્તિ પાવે,
 કામ ક્રોધ મદ લોભ, વેરી દીલકે ઉઠ જાવે;
 ડાહ્યો કહે મન માંય, લક્ષ્મી લિજત લે મન,
 મીટે કર્મ ઓર કલેશ, સર્વદા કર સુ સેવન—૧૨

કરના થા સો ના કીયા, રહ્યા ખાય પી સોય,
 મરતે બખત હે નરો, નેન પડંગે રોય;

નેન પડેગે રોય, પડેગા જમકા સોટા,
 પૂડેગા વે હીસાજ, બહાં નહિ બડા ઓર છોટા;
 ડાહ્યો કહે દીલ માંય, બીચાર બીન જસકા મરના,
 સદા રહે અફસોસ, કીયા નહિ જો કરના—૧૩
 કર મત બાત ભવિષ્યકી, કરલે અબહી સોય,
 ચુથે અનાતમ ચીથડા, ચેન ન ચીતમે હોય;
 ચેન ન ચીતમે હોય, રહેગી આશ અધુરી,
 અબહી ધરલે ધ્યાન, પાય લે લિઝત પૂરી;
 ડાહ્યો કહે દીલ માંય, તજે કયું તેરા વક્કર,
 કરલે તેરે હાથ બાત પીછેકા મતક્કર—૧૪
 પાવે નર વૈરાગ્યકો, લહે બોધ તતકાળ,
 બીનુ વૈરાગ્ય ન બોધ હોય, વિષય ભોગ વિકરાળ;
 વિષય ભોગ વિકરાળ, કાળ યહ કરત ખુવારી,
 બહુ રોવે હુશીયાર, છુટે નહિ મનકી ચારી;
 ડાહ્યો કહે મન માંય, ઊપરતી સંગમે આવે,
 લહે બોધ તતકાળ, ડ્રષ્ટ સુખ પલમે પાવે—૧૫
 તજે મનોરથ માનવી, અવસર મીલ્યા અમોલ,
 સૂત વિત દારા દેહમે, ચઢ્યા ચિત ચકડોળ;
 ચઢ્યા ચિત ચકડોળ, સ્થિરતા કેસે પાવે,
 મે મેરા અભિમાન, ચાકપે ખુબ ચઢાવે;
 ડાહ્યો કહે દીલ માંય, સદા શિવોહં ભજ્ને,
 મિથ્યા માયા જાળ, મનોરથ મનકા તજ્ને—૧૬
 આપ આપમે દેખ તું, જનકા અદ્ભૂત ખ્યાલ,
 અદ્વિતીય ચેતન આપમે, વિશ્વ વિવર્ત જંજાળ;
 વિશ્વ વિવર્ત જંજાળ, આપમે અપના દર્શન,
 ચિદ વિલાસ ચિદરૂપ, દેખકે હોના પરસન;
 ડાહ્યો કહે દીલમાય, ભાસે જ્યોં મિથ્યા સ્વમા,
 તુજમે તેરા ખ્યાલ, દેખ અપનેમે અપના—૧૭

દેવ નિરંજન આપ તું, આપને હીરદે માંય,
બાહિર દુંદે ભૂલતે, ગુરૂ ખીન ધર નહિ પાય;
ગુરૂ ખીન ધર નહિ પાય, જાય નહિ અંતર કસ્મલ,
પ્રગટ ભાનુ છૂપ રહે, સામને આયા બદલ;
ડાહ્યો કહે દીલમાય, ચરણ સદ્ગુરૂકે સેવ,
ત્યાગી અનાદિ ભૂલ, આપકો લખલે દેવ—૧૮

દેવ દેવ પોકારતે, કાઉ ન સમજે ભેવ,
ભૂલ્યો અપને રૂપકુ, બન્યો જીવ સ્વયમેવ;
બન્યો જીવ સ્વયમેવ, આપકું આપ ન દોષે,
ધરી દેહ અભિમાન, પૂરણકું પરિછીન પેષે;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, યથારથ સમજે ભેવ,
ધરી રહે મુખ મૌન, કહે શીર કીસકા દેવ—૧૯

જાણુ ભઈ નિજ રૂપકી, દોષે સખમે દેવ,
જીવ જગત જગદીશ હે, કરે કીસીકી સેવ;
કરે કીસીકી સેવ, રહી નહિ દ્વૈતકી દષ્ટિ,
આદિ મધ્ય અવસાન, દેવમય દોષે સૃષ્ટિ;
ડાહ્યો કહે દીલમાય, અહો અત્મ નિષાવાન,
કૃત કૃત્ય નિષ્કામ, ભઈ નિજ રૂપકી જન—૨૦

એક એવ અદ્વૈતમે, અહભૂત માયા ખ્યાલ,
સત્તા ભાન આનંદમે, નામ રૂપ જંજળા;
નામ રૂપ જંજળા, સ્થાવર જંગમ સૃષ્ટિ.
કર્તા ક્રિયા કર્મ, અન્યથા તેરી દષ્ટિ;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, પ્રગટે પૂરણ વિવેક,
રહે ન દ્વૈત, અદ્વૈત, વિલોકે વસ્તુ એક—૨૧
રહો નિજનંદમે સદા, અહભૂત પાકે જ્ઞાન,
પરમ રસાયન પાનતે, હોવે મન મસ્તાન;
હોવે મન મસ્તાન, કહો ક્યા હે દીલગીરી,

પાકે પરમ આનંદ, રહી ક્યા આશ અધુરી;
ડાહ્યો કહે દીલ માય, અખ ક્યુ કુદ્રાનંદમે વહો,
પાકે અદ્ભૂત ધ્યાન, સદા નિગ્નનંદમે રહો—૨૨

અમૂલ્ય લાલકી ગાઠી, જહાં તહાં મત ખોલ,
ગ્રાહક ખીના ખીકે નહિ, મૂરખ કહે ક્યા મોલ;
મૂરખ કહે ક્યા મોલ, લાલ લજ્જનકુ પાવે,
ગ્રાહક વિરલા કેઈ, ખગ્નના ખોલ દીખાવે;
ડાહ્યો કહે દીલમાય, હોય નહિ પથ્થર પારસ તુલ્ય,
અસલ સો તો અસલ, નકલ નહિ હોય અમૂલ્ય—૨૩

આરતી

જય જય જય દેવા, શ્રી સદ્ગુરુ જય દેવા,
બાહ્યાભ્યંતર પૂરણ (૨) કરુણાનિધી દેવા—ટેક.

ગુરુ બ્રહ્મા ગુરુ વિષ્ણુ, ગુરુ મહાદેવા—પ્રભુ ગુરુ મહાદેવા,
સાક્ષાત પૂરણ બ્રહ્મ (૨) વન્દુ તમ દેવા—જય જય.
બ્રહ્મા ધ્યાવે વિષ્ણુ ધ્યાવે, ધ્યાવે મહાદેવા—પ્રભુ ધ્યાવે મહાદેવા,
ધ્યાન ધરે નારદ સનકાદિક (૨) ઇન્દ્રવરુણ દેવા—જય જય.
શ્રી સગુણ નિરગુણ સ્વામિ, બહુનામી દેવા—પ્રભુ બહુનામી દેવા,
જગત ઉત્પત્તિ લય કારણ (૨) તારણ તમ દેવા—જય જય.
સદ્ધન ચિદ્ધન, આનંદધન દેવા—પ્રભુ આનંદધન દેવા,
ત્રિગુણાતીત સ્વરૂપ (૨) ધારૂં અંતરમાં દેવા—જય જય.
આતમબ્રહ્મ અભેદ, ભેદછેદ કહો દેવા—પ્રભુ ભેદછેદ કહો દેવા,
નિગમાગમનો સાર (૨) કહેવા પ્રગટ્યા તમ દેવા—જય જય.
શરણાગત ઉદ્ધાર, આપી અનુભવને દેવા—પ્રભુ આપી અનુભવને દેવા,
વારંવાર પ્રણામ (૨) તનમનથી દેવા—જય જય.
આરતી અંતરમાય, ધારે નરનારી દેવા—પ્રભુ ધારે નરનારી દેવા,
ડાહ્યો વન્દે શ્યામ (૨) પામે અવિચળ પદ દેવા—જય જય.

भाग छठे

॥ ॐ श्रीगुरुपरमात्मने नमः ॥

अथात्मविशेषणाख्यमालिकाप्रारंभ ॥

श्रीरामं परमानंदं सर्ववेदांतविग्रहम् ॥

बुद्धियोगप्रदं पुंसां भजतां तं भजाम्यहम् ॥१॥

अहंब्रह्मेतिविज्ञानं जातं यस्य प्रसादतः ॥

दत्तं येनाभयं दानं तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥२॥

शरीरत्रितयादन्यः पंचकोशविलक्षणः ॥

अवस्थात्रितयातीतः प्रत्यगात्माऽहमव्ययः ॥३॥

द्रष्टाहं दृश्यवर्गस्य सर्वसाक्षिस्वरूपकः ॥

सद्रुपोहं चिदात्माऽहं परमानंद अद्वयः ॥४॥

सर्वाधारो निराधारो निर्विकारः परावरः ॥

सर्वाधिष्ठानरूपोऽहं सर्वभूतावभासकः ॥५॥

निगूढः सर्वभूतेषु देवदेवोऽहमेकलः ॥

अविभक्तस्वरूपोऽहं सर्वसंगविवर्जितः ॥६॥

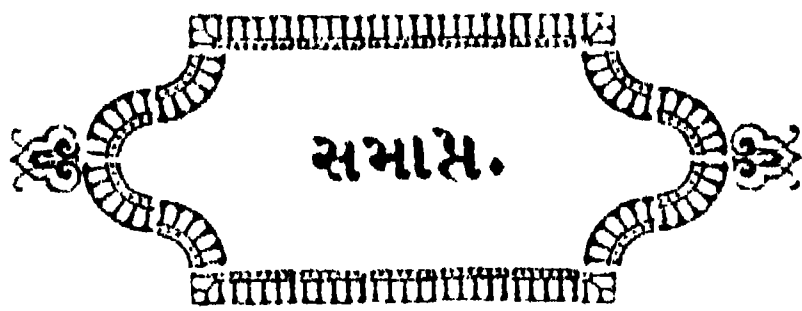
सर्वात्मा परमात्माऽहं कूटस्थोऽहं स्वयंप्रभः ॥

ज्ञातृज्ञानविहीनोहं नित्यज्ञप्तिस्वभाववान् ॥७॥

ध्यातृध्यानविहीनोऽहं ध्येयहीनः स्वयंसदा ॥
 सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरो नित्यो दृश्यते सूक्ष्ममेधया ॥८॥
 दूराद्वरतरो वापि ह्यंतिकादंतिकोऽप्यहम् ॥
 तुर्यातीतस्वरूपोहं केवलोऽहं सनातनः ॥९॥
 सर्वत्र समरूपोहं पूर्णोऽहं पुरुषोत्तमः ॥
 अंतर्यामिस्वरूपोहं जगद्योनिरलेपकः ॥१०॥
 चिदाकाशस्वरूपोहं नित्यमुक्तोहमेव च ॥
 निस्पृहो निरपेक्षोहं निरीहोस्मि निरंशकः ॥११॥
 अकर्त्ताहमभोक्ताहमाप्तकामस्वभाववान् ॥
 भूमानंदस्वरूपोहं सर्वशोकविवर्जितः ॥१२॥
 तत्त्वातीतस्वरूपोहं क्षेत्रज्ञोहमजोऽमृतः ॥
 स्वमहिम्निप्रतिष्ठोहं शुद्धोहं प्रकृतेः परः ॥१३॥
 प्रज्ञानघनरूपोहं निर्द्वंद्वो निश्चलः सदा ॥
 अपूर्वोऽनपरश्चास्मि नामरूपविवर्जितः ॥१४॥
 परंधाम स्वरूपोहमात्मारामोहमेव च ॥
 सांख्ययोगाधिगम्योहमवाङ्मनसगोचरः ॥१५॥

चिदादित्यस्वरूपोहं प्रज्ञानेत्रप्रकाशकः ॥
 सर्वेषामनुमंताहं कर्माध्यक्षो न दोषभाक् ॥१६॥
 रामोहं वासुदेवोस्मि नारायणोहमच्युतः ॥
 गोविंदोहं हरिर्विष्णु रहमस्मि सदाशिवः ॥१७॥
 निर्वाणोहं परोलाभो नित्यविज्ञानविग्रहः ॥
 शाश्वतोहं प्रशांतोहं संसारधर्मवर्जितः ॥१८॥
 नित्यापरोक्षरूपोहं निष्प्रपंचोऽस्म्यहं सदा ॥
 अनंतोहमनिर्देश्यो भेदाभेदविवर्जितः ॥१९॥
 सर्ववेदांतवेद्योहं नवावेद्यः कदाचन ॥
 अनिरूप्यस्वरूपोहं अप्रमेयोऽस्म्यहं सदा ॥२०॥
 निष्कलोहमचिंत्योहं निष्क्रियोहं निरामयः ॥
 निर्विशेषस्वरूपोहं निरवद्यो निरंजनः ॥२१॥
 निर्विकल्पस्वरूपोहमविकार्योहमक्षयः ॥
 निर्गुणोहं स्वयंज्योतिरग्राह्योहमलक्षणः ॥२२॥
 अहमेव परं ब्रह्म परं ब्रह्माहमेव च ॥
 अभेदलक्षणं ज्ञानं तदेव मोक्षसाधनम् ॥२३॥

आत्मतत्त्वानुसंधानं कृतं येन मुमुक्षुणा ॥
 तेन कर्म कृतं कृत्स्न यज्ञदानादिकं शुभम् ॥२४॥
 आत्मविशेषणारूपेण मालिका सामनिर्मिता ॥
 यः कंठे धारयेत्प्रीत्या स गच्छेत्परमं पदम् ॥२५॥
 सदा शांताकारं प्रणतजनसंतापशमनं
 गुणोदारागारं सततममलं मंगलतनुम् ॥
 कृपापारावारं भवजलधिपारं परतरं
 भजेहं तं नित्यं भवभयहरं श्रीहरिगुरुम् ॥२६॥

મુદ્રક : — આર. એસ. ગુપ્તે, મુંબઈ વૈભવ પ્રેસ, સેન્ટ્રલ્સ્ટ રોડ, ગિરગામ-મુંબઈ.

પ્રકાશક : — મોહનલાલ દયાળજી, શાંતિ-કુંજ વિલેપારલા, મુંબઈ.

